

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Elektronické kultury a sémiotiky

Bc. Anna Adámková

Tělesnost v rámci nabývání dovedností

Diplomová práce

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Michal Ivan

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval/a samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyžil/a k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 24. 6. 2016

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Michalu Ivanovi za jeho rady, pomoc a ochotu, s kterou reagoval na veškeré mé dotazy. Ráda bych také poděkovala své rodině za podporu a možnost dosáhnout takového vzdělání, jaké mám.

1. Obsah

1.	Obsah	4
2.	Úvod	8
3.	Význam učení v rámci lidského života.....	10
4.	Pravidlo – co jsou pravidla?	18
5.	Sociologický přístup	19
5.1.	Implicitní pravidla	22
5.2.	Pravidla a společnost	26
5.3.	Společnost jako soudce	29
5.4.	Učení – osvojování si dovedností, správná aplikace pravidel.....	31
5.5.	Rozplynutí pravidel v dovednosti samotné	34
6.	Psychologicko-kognitivní přístup - Vtělení pravidel.....	36
6.1.	Tělo jako předmět.....	37
6.2.	Vnímání a tělo	40
6.3.	Tělo jako nositel pravidla	45
6.4.	Tělo a osvojování si nových dovedností	48
6.5.	Už vím, jak dál	52
6.6.	Tělo jako nositel významu	53
6.7.	Taskscape	55
6.8.	Tělo a pojmy.....	60

7.	Člověk a pravidla.....	63
7.1.	Tělo jako důkaz	64
7.2.	Genie a pravidla	68
7.3.	Příběh Viktor	71
8.	Závěr	75
9.	Použitá literatura.....	78

Abstrakt

Tématem diplomové práce je proces učení, nabývání a osvojování dovedností. Nabývání dovedností a učení se je nedílnou součástí lidského života. Problematika tohoto významného procesu je nahlížena z pohledu pravidel a jejich fungování. Jde především o rozbor několika rozdílných přístupů k tématu pravidel a jejich významu v lidském životě. Úvod do tématu je doplněn tvrzením S. Blackmoreové o roli a fungování memů v rámci lidského života. Po výkladu díla J. Peregrina a myšlenek obsažených v jeho knize *Člověk a pravidla* následuje další kapitola, ve které je rozebráno dílo M. Merleau-Pontyho *Fenomenologie vnímání*. Autor vyzdvihuje význam těla a tělesnosti – podstaty lidského bytí ve světě. Studie S. Curtiss a A. S. Benzaquen se staly zdrojem pro konkrétní příklady, jež navazují na souvislosti z předcházejících kapitol a zároveň uzavírají diplomovou práci.

Klíčová slova: učení se, dovednost, pravidla, tělo, tělesnost, subjekt, pohyb, gesto

Abstract

The main topic of the master thesis is the exploration of a process of learning and acquisition of skills. In fact these processes are the important parts of a human life indeed. The issue of this topic is being considered through a different but certainly related topic – the rules and their function. The first part of this thesis consists of the analyses of several points of view on the topic of rules as a whole. The introduction of the thesis is supplemented with the theory of S. Blackmore speaking about the meaning of mems in our lifes. After the first part, where the work of J. Peregrin „A Man and rules“ is analised, the other bigger charter begins with the analysis of M. Merleau-Ponty point of view on a human body and embodiment – the essence of a human being. In fact the studies of S. Curtiss and A. S. Benzaquen are the sources of the particular cases that are closely connected with the topic of the previous chapters of the thesis and that close the thesis.

Keyword: Acquiring, skills, rules, body, embodiment, Subject, movement, gesture

2. Úvod

Člověk je součástí společnosti, ve které se narodí a dále se profiluje. Ačkoliv je lidský život závislý na časové ose (pokud uvažujeme o standardním významu času), neplyne zcela nekontrolovatelně a bez možnosti vlastního rozhodování. Lze říci, že máme vlastní život mnohdy v rukách, avšak jisté momenty a situace nelze ovlivnit. Může se zdát, že učení je právě jeden z příkladů, kdy se sami rozhodujeme, jakou zvolíme cestu a co bude předmětem budoucího procesu učení. V mé práci se snažím poukázat na to, že učení není pouze záležitost společenskosti člověka. Učení se a nabývání dovedností vychází zejména z lidské tělesnosti. Lidské tělo je uzpůsobeno k modifikacím jak na základě potřeb člověka, tak na základě vnějších vlivů.

Nedílnou součástí celého komplexního procesu učení jsou bezesporu pravidla. V lidském životě se s pravidly setkáváme v jejich mnoha podobách. Od pravidel spisovné češtiny, pravidel výslovnosti, pravidel chování v rámci určitého prostředí, po pravidla různých her a sportů. Ačkoliv se může zdát jejich existence a význam jasný, ve své práci se pokusím otevřít otázku, zda je vůbec relevantní se ptát, zda za určitých situací dodržujeme pravidla a co pravidla vlastně jsou. Pokud lze tvrdit, že se někdo v určitých momentech řídí pravidly, logicky by mělo být možné identifikovat situace, kdy se konkrétními pravidly neřídíme. Co pak tedy děláme, neřídíme-li se pravidly? Jak bychom definovali naše chování? Cílem této práce je dokázat, že nabývání dovedností a řízení se pravidly není záležitost společenskosti člověka, že tyto procesy nejsou podmíněny pouze společností, v níž se subjekt pohybuje. Na základě srovnání několika filozofických přístupů a teorií chci ukázat, že společnost není základem schopnosti člověka řídit se pravidly a taktéž, že není zdrojem těchto pravidel.

Tématem pravidel se zabýval Ludwig Josef Johann Wittgenstein, který tak započal následnou rozsáhlou diskuzi napříč filozofickým spektrem. Na základě tvrzení L. Wittgensteina se pokusil Jaroslav Peregrin předložit čtenářům vlastní teorii (ačkoliv se v knize na Wittgensteina odvolává a svůj text prezentuje jako výklad filozofova textu), která se zdá být odkazem sociologického přístupu k tématu

pravidel. Ve své práci se pokusím porovnat jeho společensko-vědný přístup s názory jiného filozofa, jenž s ním nikdy přímo do diskuze nevstupuje, avšak v rámci tohoto tématu vystupuje v opozici se svojí teorií tělesnosti.

V první části mé práce se zaměřím na pohled - dalo by se říci - sociologický – hlavní roli zde hraje společnost. Nejen, že jsou v rámci této teorie pravidla definována jako společenský produkt, ale společnost sama je regulativem a soudcem veškerého lidského chování.

V druhé polovině se budu věnovat odlišnému přístupu, řekněme psychologickému, jenž upřednostňuje člověka jako samostatnou individuální jednotku. Ztrácí se tak význam společnosti, v níž se jedinec pohybuje a prezentuje. Veškeré lidské vnímání a jednání vychází z lidské tělesnosti a individuálních potřeb a vjemů.

Prostřednictvím této teorie se následně dostanu až ke konkrétním případům vlčích dětí, jenž se pokusím předložit jako důkaz mého tvrzení, že lidské jednání, jež je řízeno určitými pravidly, vychází z přirozenosti lidského těla a není nutně regulováno společností. Na základě dvou příběhů vlčích dětí (Genie a Viktor z Aveyronu) se dozvídáme o fungování pravidel na úrovni jedince, nikoliv kolektivu. Dvě rozdílné studie popisují dva různé příběhy o snaze zcivilizovat lidské bytosti, které dosud nebyly vystaveny kontaktu s veřejností. Zásadní součástí procesu zcivilizování jedince je učení – knihy tak popisují pokroky obou dětí v rámci tohoto procesu a zjišťují, zda jsou děti s takovými okolnostmi vlastního vývoje vůbec učení se schopni.

Cílem mé práce je tak obhájit tvrzení, že společnost není jediným možným zdrojem a soudcem veškerých pravidel, jenž se pojí s lidským jednáním.

3. Význam učení v rámci lidského života

Zdá se, že učení nás provází celým životem. Bezesporu lze říci, že učení a vzdělávání je kontinuální proces, jehož počátek lze spojit s narozením člověka. Od učení se chodit, jíst, používat přibory, pít, oblékat se, po učení se jazyku, artikulaci a písmu – to vše běžně podstupujeme, abychom se to naučili tak, že zapomeneme, jak jsme se to vlastně učili a jaké jednotlivé kroky k tomu vedly. Učíme se proto, abychom si danou dovednost/ činnost osvojili a mohli se učit další. Skládáme mozaiku naší osobnosti, která se nezdá být nikdy úplná. Každý člověk se v jakémkoliv věku dennodenně střetává s potřebou nebo nutností se něčemu novému přiučit, získat nové znalosti a dovednosti. Abychom dosáhli momentu, kdy platí, že při vybavování si nějaké činnosti se „to nezapomíná“, musíme nejdřív projít cestou předchozí výuky. Učení a vzdělávání je nedílná součást lidského života. A to nejen proto, že nás vede ke konkrétním cílům, ale také proto, že nám napomáhá pochopit význam lidského života.

Učení se jistě pojí s existencí a fungováním pravidel. Pravidla nabývají významu hlavní stavební jednotky celého procesu učení. Pravidla usnadňují pochopení a podrobení si dovednosti v její následné celistvosti. Díky pravidlům „víme, co děláme“.

Již od narození jsme postaveni před nejrůznější úkoly a nové situace, kterým musíme čelit a jejichž zdárné splnění je mnohdy základním předpokladem k přežití. Některým takovým situacím čelíme za pomoci fungování našeho organismu – vznikají většinou bez vlastní iniciativy a motivace a my na ně stejně tak i reagujeme. Některé jsou konstruovány na základě různých motivací, jsou dány naší společností a kulturou, nebo vlastní volbou. Zvládnutí těchto situací spočívá na dílčích předpokladech té které individuální osobnosti, jejího sociálního zázemí a kulturního rámce. Avšak vyrovnávání se s těmito úkoly má podobný základ. Řekněme, že jde v obecném slova smyslu o reakce.

Vědomě i nevědomě reagujeme na konkrétní události, situace a vjemy. V tom jednodušším případě jde o reakce automatické, které jsou vedeny geneticky, tzn., jsou

zakódovány v genech¹. To, že se nějakým způsobem v různých situacích chováme, je proto, že nás k tomu něco nutí. I jednoduchý organismus je vnímavý jak na nejruznější vlivy kolem něj, tak i na vnitřní podněty. Tato citlivost pak vyvolává reakce, které se liší svým charakterem i intenzitou. „Člověk, podobně jako každý jiný tvor, zpravidla něco dělá proto, že je k tomu nějak motivován – existuje něco, co ho k příslušnému chování či jednání vede.“² V jednodušším případě jde jen o základní pocity, které jsou spouštěčem k určité reakci. Např. když cítíme strach – vede nás to k tomu, že např. utíkáme nebo si zakryjeme oči rukama, začnou se nám potit ruce atd. Stejně tak i zvířata reagují na strach nějakým konkrétním způsobem, vzpomeňme např. chobotnice – při pocitu ohrožení jedinci vypouští inkoust ze svého těla. Člověk svým charakterem společenské bytosti je však postaven před situace, které mají i složitější půdorys.

Jednoduché organismy, které nelze charakterizovat jako myslící, reagují na nejjednodušší potřeby. „I chování těch nejjednodušších organismů (a možná nejenom organismů) můžeme popsat jednoduše tak, že budeme hovořit o jejich potřebách...“³ Peregrin tvrdí, že lidská mysl proces obohacuje a v jistém smyslu povznáší tento mechanismus na vyšší úroveň. Vjem, který způsobí to, že mozek vyšle pokyn k určité reakci, je doplněn o zpětnou vazbu. A to o závěrečnou emoci, kterou daný vjem vyvolá. Pokud je emoce svým charakterem pozitivní, tedy působí zpět na řídicí centrum příjemně, organismus se nebude bránit opakování či vyhledávání tohoto vjemu ke spuštění celého procesu znovu. Pokud je výsledný prožitek negativní, tedy způsobuje bolest, strach atd., organismus bude mít logicky tendenci se těmto vjemům

¹ Peregrin uvažuje nad možností evolučního ukládání vzorců chování (PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011)

² PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 89

³ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 90

vyhýbat. V první fázi tedy dojde k propojení vjemu s pokynem a výslednou emocí⁴. „Organismus takto nadobúda nielen schopnosť učiť sa zo skúsenosti (štýlom pokus-omyl), ale i reprezentovať si situácie (zárodok presvedčenia) a ciele (zárodok priání) v ich neprítomnosti (zárodok intencionality), a skúšať si „nanečisto“ určité aktivity (bezbolestný pokus-omyl), a na základe toho dynamicky prispôsobovať svoje behaviorálne stratégie prostrediu.“⁵ Z tohoto vyplýva, že organismus se dokáže vyvíjet - přizpůsobovat stále se opakujícím situacím, ale být připraven a reagovat i na nové.

Blackmoreová však tvrdí, že nelze uvažovat o nějakém centru v mozku, které řídí celý složitý systém našich orgánů. Naopak zastává názor mnoha kontinuálních procesů, jež se odehrávají v jedné chvíli. „Můžeme se sice domnívat, že kdesi v mozku je jakési ústředí, kam přicházejí všechny informace a pocity a odkud jsou vysílána rozhodnutí. Jenže takové ústředí neexistuje.“⁶ Oba autoři zkoumají způsob učení se a vývoje člověka. Lze říci, že tento druh vývoje je spíše zdokonalováním organismu jedince, který těžší z již dříve uložených propojení. Uchopím-li rukou hrnek bez ucha plný vařící vody (i tato činnost je vedena např. pocitem žízně), v tu ránu jej upustím, jelikož mi můj obranný reflex nedovolí držet rozpálený porcelán dlouho. Důsledek tohoto momentu bude nejen nepříjemný pocit popálení a bolest, ale i uchování si vzorce – dotek rozpáleného porcelánu s vařící vodou – bolest, pálení. Úložiště se postupně plní, shromažďuje taková propojení a přizpůsobuje celý organismus každodennímu životu, v němž chce přežít. Na rozdíl od Peregrina však Blackmoreová tvrdí, že v souvislosti s učením je zásadní napodobování/ imitace chování druhého. Napodobování je pro ni přirozenou lidskou charakteristikou a na základě této schopnosti se dále učíme a získáváme vlastní návyky do budoucího

⁴ Peregrin nazývá nashromážděnému většímu počtu těchto propojení *emulátor*. (PEREGRIN, Jaroslav. *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011)

⁵ KOREŇ, Ladislav: Pravidla: Spoločnosť, Jazyk, Racionalita. *Teorie vědy* [online]. 2011, XXXIII(4), 591 - 615 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://readgur.com/doc/204592/teorie-vedy-2011-4>, str. 612

⁶ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 25

života. „Kdykoli někoho imitujete, cosi se předává. Ono „cosi“ pak může být předáno znovu a znovu, a tak začít žít samostatným životem.“⁷ Jisté je, že uchovávání a využití uložených kódů je důležité ještě z jiného hlediska – tato propojení vytváří mysl, resp. ji uvádí do pohybu a ona naopak tato propojení vědomě oživuje a skládá je do mozaiky – vědění.

Jednotlivé uložené vzorce se postupně seskupují a dohromady utvářejí naše vědění, které nám poté usnadňuje orientaci v rámci každodenního života a napomáhá nám vyrovnat se s nejrůznějšími úkoly. Dennodenně se ocitáme v situacích, kdy se předpokládá nebo je dokonce nutné či žádoucí využít našeho vědění k vyřešení konfliktu. Peregrin tyto konflikty rozděluje do dvou skupin: problémy svým charakterem konkrétní a aktuální – na řešení takových problémů lze využít základní vědění, které je hnacím motorem touhy k přežití: Pokud mám strach - bráním se; Pokud mám hlad – hledám možnost nasycení. V tomto případě je pocit hladu signál, který lze vyřešit jediným způsobem s jasným zacílením – vím, že ukojit nepříjemný pocit hladu lze jediné tak, že najdu něco k snědku. Je naprosto bezpředmětné v tomto případě řešit, zda je konkrétní potrava, kterou mám k dispozici, dostatečně zdravá, obsahuje dostatek vlákniny či zda není příliš kalorická. „Tou základnější formou, která je k dispozici nejenom nám lidem, ale i mnohým dalším živočišným druhům, je vědění ve formě *vědět-jak*, to jest takové, které je vtělené v různých dovednostech.“⁸ To znamená, že je daný organismus schopen vyhodnotit situaci a zvolit účinnou metodu k naplnění potřeb. To nás však neodděluje od ostatních živočichů, naopak, jde o momenty, které mohou stát příkladem tvrzení, že jsme si v mnohém s ostatními živočichy podobní. „Na jedné straně jsme bezpochyby zvířata srovnatelná se všemi

⁷ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 26

⁸ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 65

ostatními zvířaty. Naše plíce, srdce a mozky jsou složeny ze živočišných buněk; přijímáme potravu, dýcháme a rozmnožujeme se.“⁹

Druhým typem je vědění, které se neorientuje na řešení základních potřeb, ale uplatňuje se jakožto průvodce naším životem. Peregrin říká, že: „Tento typ poznání již není bezprostředně napojen na konkrétní problémy.“¹⁰ Jde o vědění pravidel svou povahou obecnějších, jež jsou zdrojem k vysvětlení konkrétnějších konfliktů. Poznání, že dřevo hoří, mne provází životem a navrácí se v mnoha různých podobách – když chci zapálit svíčku nebo v krbu, když potřebuji spálit papírovou dokumentaci. V mnoha podobných momentech těžím z toho, že *vím*, že platí to a to. Z tohoto tvrzení vyplývá, že pro Peregrina jde o premisy, které tvoří naše vědění jakožto lidské bytosti. V tuto chvíli se tedy obrací směrem k jazyku, jenž je stavební jednotkou předpokládaných premis. V závislosti s tímto obratem ke *kódu člověka*¹¹ se autorova pozornost obrací k tématu jazykových her. Peregrin podle Koreňa vysvětluje myšlenku tak, „že z hľadiska jazyka je ústrednou jazyková hra *tvrdenia*, ktorá je zas vnorená v hre na udávanie a požadovanie dôvodov, pretože (a) kto niečo tvrdí, berie na seba určitý záväzok zdôvodniť svoje tvrdenie, v prípade, že sa spochybní, a (b) spochybníť niečo predpokladá možnosť poprieť to.“¹² To vše však vyžaduje materiál – jazykové jednotky, které podléhají pravidlům, jimiž se nutně řídíme při jejich užívání. Pravidlo se tedy stává podle Peregrina základním a určujícím významem při nabývání dovedností, a to i jazykových kompetencí. Zdá se však, že se ocitáme v kruhu, kterému se Peregrin sám chce vyhnout. Pravidla zde opět implikují pouze pravidla.

⁹ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 23

¹⁰ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 65

¹¹ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011

¹² KOREŇ, Ladislav: Pravidlá: Spoločnosť, Jazyk, Racionalita. *Teorie vědy* [online]. 2011, XXXIII(4), 591 - 615 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://readgur.com/doc/204592/teorie-vedy-2011-4>, str. 613

Člověk je svým charakterem společenské bytosti vystaven situacím, které mají složitější charakter. V takových případech nejde pouze o naplňování jednoduchých životních potřeb. Jak lze vysvětlit, že reagujeme tak, jak reagujeme? Je jisté, že naše reakce je výsledkem volby a výběru z řady možností. Ačkoliv jde mnohdy o zautomatizované reakce a nám se zdají být samozřejmostí, stále jde o varianty, pro které jsme se z nějakého důvodu rozhodli. Ten či onen vzorec chování byl zvolen jako správný pro tu kterou situaci. Je to opravdu proto, že jsme si vědomi, že to tak *má být*? Jaroslav Peregrin tvrdí, že v určitých situacích lze pozorovat konkrétní vzorce chování, které se, pokud vykazují znaky vhodnosti nebo správnosti, pro jim podobné či stejné situace, opakují. Uvažuje o možnosti evolučního výběru vhodného vzorce chování - charakter takových vzorců je od určité chvíle evoluce uložen v genech, naše tělo je již nastaveno jej využívat. „ (...) evoluce vyzdvihne ty, kdo takový vzorec vykazují, a smete ty, kdo ne.“¹³ Blackmoreová se v souvislosti s tímto soubojem mezi vzorci chování vyjadřuje odlišně jako o přirozenosti memu se šířit. „Termín „sobecký“ znamená, že geny hrají pouze samy za sebe, že jejich jediným zájmem je jejich replikace a že pouze usilují o to být předány do další generace. (...) Geny jsou sobecké replikátory, jejichž vzájemné soutěžení pohání evoluci na planetě Zemi.“¹⁴

Vykazování nějakého vzorce chování je přirozeně doprovázeno předpokladem, že je veřejně sdílený, a proto prokazatelný ve společnosti. To, že chodím po nohách, mne vede k tomu, že předpokládám, že i ostatní lidé chodí po nohách. Z pohledu autorky Blackmoreové lze říci, že se určité geny propracovali až do dnešních dní evolučním výběrem. „Každý z těchto memů prodělal unikátní evoluci a

¹³ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 62

¹⁴ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 27-28

neopakovatelnou historii, avšak všechny se kopírují prostřednictvím vašeho chování.“¹⁵

V případě, že vyjdu na ulici a uvidím lidi, kteří budou chodit po rukách sem a tam, bude můj vzorec chování ohrožen (podle Blackmoreové půjde o první moment započítání nutné nové imitace). Mé vědomí toho, že něco má nějak být, ztrácí relevanci. Povědomí, že by něco mělo nějak být je totiž, podle Peregrina, společensky sdílené. K odůvodnění tvrzení využívá již zmíněný evoluční výběr, jenž je doplněn o schopnost jedinců daný „ideální“ vzorec šířit mezi ostatní, a to prostřednictvím učení. Jedinci jsou tak přirozeně nastaveni chovat se dle konkrétního vzorce, ale i vést ostatní k tomu, aby jej obdobně vykazovali. Z pohledu Blackmoreové je důležité si uvědomit, že nejde o šíření pouze pozitivních a pro lidstvo užitečných vzorců chování. Autorka počítá s tím, že imitujeme vše, co se poté stává součástí našeho vlastního života. Není samozřejmě možné, že imitujeme a přebíráme takové chování, které by bylo pouze prospěšné. „Memy se šíří, aniž by rozlišovaly, zda jsou pro nás užitečné, neutrální nebo prokazatelně škodlivé. (...) Kdykoliv říkám, že memy jsou „sobecké“, že jim něco „je jedno“, případně že se „chtějí“ šířit, tvrdím pouze to, že úspěšné memy jsou kopírovány, rozmnožovány a šířeny, kdežto neúspěšné memy se nešíří.“¹⁶ Selektce úspěšnosti/ neúspěšnosti je dle autorky dána dvěma faktory – lidskou přirozeností (schopnost vnímat, kapacita paměti) a povahou memů samotných (evoluční výběr v rámci samotných memů).

Ze všech úspěšných vzorců chování se skládá celkový prostor pro fungování pravidel. Podle Peregrina je to, že něco má nějak být, podloženo pravidlem. Pravidlo je tedy základem lidského jednání. „Zacházet s nějakým vzorcem nejenom jako s něčím, co sám vykazují, ale obecněji jako s něčím, co by měli vykazovat i ostatní,

¹⁵ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 29

¹⁶ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 30

totiž zřejmě není nic jiného než s ním zacházet jako s pravidlem.“¹⁷ Na základě jeho tvrzení se tedy zdá, že v konkrétních situacích jedním tak jak jedním, protože jsem svázána pravidly, která jsou obecně platná a funkční. Co to však znamená? Podle Peregrina jde o to, že se ustanovilo „pravidlo“ (co však pravidlo vlastně je?) a bylo podrobena ohodnocení společnosti a definováno jako vhodné. Vedení ostatních k vykazování určitého vzorce tak podle Peregrina znamená požadovat správnou aplikaci pravidel těchto vzorců a zároveň zastávat určitý postoj vůči jejich porušování. Blíže si rozebereme jeho přístup v dalších kapitolách.

¹⁷ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 64

4. Pravidlo – co jsou pravidla?

Pojem *pravidel* se, na základě Wittgensteinových úvah o pravidlech jazykových her a soukromém jazyku, stal velmi oblíbeným, a to zejména mezi filozofy, psychology, ale i v oboru kognitivní lingvistiky a sociologie. Jedním z autorů, který se tento termín snaží definovat je i Peregrin. Autor nabízí teorii, jež se snaží interpretovat problematiku pravidel s odvoláním na Wittgensteinovy texty (jež ve svém díle *Člověk a pravidla* vždy příležitostně cituje). Ačkoliv na filozofa (zejména v první části knihy) odkazuje, zdá se, že se spíše marně snaží hledat nějakou obecně platnou definici pro to, co jsou to pravidla.

Pravidlo - *regula* z latinského překladu – by bylo možné definovat v mnoha variantách. Slovo pravidlo může evokovat určitou normu, zákaz, předpis či omezení. V jeho obecném významu jde o abstraktní soubor jistých konkrétních jednotek. Tento abstraktní soubor se v rámci lidského života projevuje v mnoha variantách. Nejrůznější obory a oblasti mají „svá“ pravidla. Lidské chování je ve vztahu s konkrétními podobami těchto pravidel. Pokud se učím sportu, pokud vařím podle konkrétního receptu, pokud se učím spisovnému jazyku – s pravidly se setkáváme každý den. Regulují naše pohyby a vyjadřování. Pro Peregrina je pravidlo omezením, nastavením určité hranice s tím, že její překročení znamená utržení trestu. O jaké potrestání jde? Lze vůbec uvažovat o tomto tvrzení jako o relevantním? Pokud se nechovám tak, jak mi říkají pravidla – jak lze tedy definovat moje chování? V průběhu této práce se zaměříme na nedostatky tvrzení, jako je to Peregrinovo, a ukážeme, že pravidlo nelze chápat jako konkrétní soubor předpisů, jenž je jediný platný.

5. Sociologický přístup

Význam pojmu pravidla se zdá být zakořeněn v lidském chápání jako nějaký regulativ, nějaké omezení. Přirozeně se tento pojem pojí se společností. Pravidla existují jen proto, že je někdo dodržuje. Každý z nás se denně nějakými pravidly řídí. A jelikož jsme součástí společnosti, zdá se být logické spojovat vznik, existenci a fungování pravidel právě s ní. Do této perspektivy spadá i představa J. Peregrina.

Peregrinovo uvažování o pravidlech se odvíjí od myšlenek základů lidského rozumu. Člověk, jenž operuje jazykem a rozumem je automaticky spojován se smysluplným chováním, které vykazuje. Právě proto, že má rozum, je dáno, že se chová tak a tak. Smysluplné chování, které se podle Peregrina zjevně dá systematizovat, má podloží. Peregrin tvrdí, že veškeré naše chování podléhá pravidlům. Ačkoliv odmítá možnost, že existuje příručka, která by nás provázela celým naším životem a obsahovala seznam všech pravidel, nebrání se možnosti systematicky pravidla popsat a užít k jejich identifikaci jednotnou teorií. Zdá se, že ačkoliv jsou podle něj na jedné straně pravidla něco, co nelze postihnout jako celek a nelze zaznamenat souhrnně do jednoho souboru, tak na straně druhé se snaží nalézt obecný klíč, jak je charakterizovat a jak k nim přistupovat. Otázka však zní, zda lze opravdu pravidla nějakým způsobem shrnout? Co znamená řídit se pravidlem?

Již bylo řečeno, že pod pojmem *pravidlo* si lze představit nějaký návod či restrikcí, která udává, jak jednat či reagovat. V obecném smyslu je to něco, co nám říká jak jednat a jak postupovat tehdy, když jsme schopni identifikovat cíl celého jednání. Pravidlo Peregrin „chce chápať v užšom zmysle ako deontické obmedzenia – typu niečo by nejako malo/nemalo by byť“¹⁸. Jsou to stanovené meze, v nichž je možno se pohybovat svobodně, jež však nemají být překročeny. Peregrin se domnívá, že pravidlo je to, co je podstatou naší mysli a jazyka – právě pravidlo je určující pro fungování mysli člověka ve společnosti. „Človek je podľa neho rozumný a ultra-

¹⁸ KOREŇ, Ladislav: Pravidlá: Spoločnosť, Jazyk, Racionalita. *Teorie vědy* [online]. 2011, XXXIII(4), 591 - 615 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://readgur.com/doc/204592/teorie-vedy-2011-4>, str. 614

spoločenský tvor vládnuce jazykom, pričom kľúč k pochopeniu špecifickej ľudskej spoločnosti, racionality i jazyka – to, čo nás odlišuje od iných tvorov, ktoré majú tiež určité spoločenské, inteligenčné či komunikatívne dispozície – je v našej unikátnej schopnosti etablovať a riadiť sa regulatívnymi konvenciami a normami – pravidlami.¹⁹

Bezesporu se pravidly řídíme každý den – v rámci silničního provozu, jako chodci, cyklisté, když vaříme, ručně píšeme, chceme postavit novou skříň nebo zapojit pojistky. Každý sport či jakákoliv hra, resp. její realizace v praxi je spojena s požadavkem po dodržení nastavených postupů/ pravidel. Takový návod je důležitý nejen proto, že dělá onu konkrétní hru či onen konkrétní sport tím daným sportem či hrou (pokud se rozhodneme nějakou hru hrát, je nutné dodržovat její pravidla, v opačném případě by šlo o zcela jinou hru a naše původní rozhodnutí by postrádalo smysl), ale také proto, že prostřednictvím těchto pravidel lze danou aktivitu pochopit a porozumět jí. Peregrin se v tomto bodě odvolává na Wittgensteina a cituje část jeho textu: „Pravidlo může být pomůckou při vyučování této hře. Ten, kdo se učí, se ho dozvídá a procvičuje se v něm. – Nebo je náčiním hry samotné.“²⁰ Ačkoliv Peregrin tvrdí, že hrát hru vyžaduje dodržovat její pravidla, důležitější je si uvědomit, že jistě hra neexistuje jen díky svým pravidlům. Pravidla nedávají existenci dané aktivitě, ale naopak aktivita dává existenci pravidlům, resp. jim dává význam. Tato hra nabývá existence až ve chvíli, kdy ji někdo aktivně vykonává a hraje. Ne ve chvíli, kdy si vezme do ruky příručku a čte si v ní.

Ve stejné chvíli Peregrin uvažuje o pravidlech získaných pozorováním - nemusím vždy číst návod ke hře, abych ji pochopila. Mohu se snažit pochopit pravidla hry prostřednictvím pozorování, jak ji hrají v praxi ostatní. V tomto

¹⁹ KOREŇ, Ladislav: Pravidlá: Spoločnosť, Jazyk, Racionalita. *Teorie vědy* [online]. 2011, XXXIII(4), 591 - 615 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://readgur.com/doc/204592/teorie-vedy-2011-4>, str. 592

²⁰ WITTGENSTEIN, Ludwig: *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR 1993, str. 54

momentě by autorka knihy *Teorie memů*²¹ bezesporu aplikovala teorii imitace a napodobování. Získávání zkušeností a nabývání dovedností je podle autorky závislé na lidské schopnosti imitovat. V tomto případě lze tvrdit, že se lidské tělo snaží napodobit to, co prostřednictvím smyslů vidělo a tak nabýt této konkrétní dovednosti. Peregrin naopak cituje část textu Wittgensteina: „Člověk se této hře učí tak, že se dívá, jak ji hrají ostatní.“²² Pokud uvidím hráče basketbalu, který se v rámci dvou pokusů snaží hodit míč do basketbalového koše z jednoho konkrétního místa hned po odpískání nějakého zákroku, uvědomím si, že hráč zřejmě jedná dle nějakého daného pravidla. Příklad s basketbalovým zápasem je ukázkou pro tvrzení, že podle Peregrina jsou pravidla již nějakým způsobem dána, jsou institucí, a my se podle nich musíme řídit. Střetáváme se s nimi v denním životě jako s již hotovými, ustanovenými formulemi, které se nejdřív musíme naučit, resp. je pochopit. Až na základě jejich pochopení můžeme žít v rámci společnosti a přežít. Avšak pokud by se hráči předem domluvili na tom, že si tentokrát zahrají přátelské utkání a nebudou striktně dodržovat institucionalizovaná pravidla basketbalu, znamená to, že bude pozorovatel žít v omylu? Bude do budoucnosti přesvědčen o tom, že ví, jaká jsou pravidla této hry, ačkoliv se nebudou shodovat s konkrétními pravidly, která lze najít v příručce. Jak můžeme otestovat hráče, zda používají to správné pravidlo? Vždyť pro tuto konkrétní hru je jisté to dané aplikované chování hráče správné. Alespoň to on sám bude tvrdit.

²¹ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999

²² WITTGENSTEIN, Ludwig: *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR 1993, str.

5.1. Implicitní pravidla

V tomto kontextu lidského jednání, které je definováno jedinečně jako smysluplné, se zdá být nezbytné hodnotit jako smysluplné veškeré lidské jednání. Toto tvrzení s sebou však nese nutnost pojmenovat a definovat jakékoliv momenty lidského jednání. Znamená to tedy, že vedle jednání, které je popisováno jako řízení se nějakým explicitním pravidlem, existují momenty, které, ač se může zdát, že tomu tak není, jsou přeci jen také odkazem nějakých pravidel. Jejich pojmenování jako explicitní se však zdá být nevyhovující (neexistují příručky ani záznamy těchto pravidel), proto Peregrin přichází s pojmem *implicitních pravidel*. Peregrin vzpomíná takové momenty, kdy podle něj člověk aplikuje nějaký vzorec chování, jenž je stále zaštitěn určitým pravidlem, ačkoliv by však on i kdokoliv jiný byl schopen toto pravidlo, které ho k tomuto chování vede, formulovat. Použití pojmu *pravidla* je v tomto případě podle autora přesto relevantní. Jedná se o tzv. *implicitní pravidla*, jež nejsou a dosud nebyla – jak název napovídá – nijak formulována, nejsou explicitně poznatelná. Zdá se, že do souboru pravidel tedy zahrnuje i něco, co má srovnatelný charakter, avšak neexistuje v konkrétní podobě. „...pravidla mohou být nejenom explicitní, vyjádřená, ale i jenom implicitní, taková, která nikdo neformuloval, ale ona se přesto zračí v praxi těch, kdo příslušnou hru hrají.“²³ Jak však může existovat něco, co nikdo nezná, není o tom nikde zmínka?

Explicitně sepsaná pravidla jsou až odkazem na konkrétní vzorce chování, které jsou pro tu kterou situaci nejvhodnější a správné. Sepsaná pravidla jsou taková, která jsou vytvořena na základě jiných pravidel – bezesporu alespoň na základě pravidel písma toho daného jazyka, ve kterém je příručka vytvořena. To znamená, že nemohou být přirozeným základem našeho chování, ale naopak výtvořem, který na naše chování odkazuje. Implicitní pravidla jsou podle Peregrina taková pravidla, která jednoduše zachytit černé na bílém nelze – tato pravidla nejsou explicitně formulovaná a ani formulovatelná, nenachází se v příručkách, naopak „musejí spočívat v naší

²³ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 26

schopnosti určitým způsobem jednat a nepochybovat o tom, že tak je to správně.²⁴ To je jistě zajímavá myšlenka, ale jedná-li nějak, vždy jsem přesvědčena o tom, že je to správné. A nemusí jít o určité chování na základě nějakých pravidel. Zdá se, že Peregrinovo implicitní pravidlo je ve svém základě opět explicitním pravidlem, které bylo zaznamenáno a formulováno společností.

Ta nejzákladnější pravidla musí být vtělena v chování samotném, a jelikož podle Peregrina není racionální chování bez řízení se pravidly - mohou „existovat prostě jako nějaký „nepsaný společenský fakt“ či průsečík nějakých společenských vztahů.“²⁵ Užívá tedy na implicitní pravidla stejné měřítko jako na ta explicitní. Tedy soud správnosti/ nesprávnosti. A společnost jako toho, kdo má kompetenci tento soud vyřknout. Ačkoliv jsou implicitní, tedy nejsou nijak vyjádřena, přesto lze určit společnost jako soudce toho, zda bylo implicitní pravidlo užito správně či nesprávně. Je ale správné pravidla definovat na základě společenské platnosti a rozhodnutí veřejnosti?

Podle Peregrina existují situace, kdy nelze tvrdit, že jsme vedeni zákony pravidelnosti či psanou příručkou. Jak je možné, že se rozhodujeme pro nějaký vzorec chování bez explicitního příkazu? Lidské chování je společenskou institucí, lidské projevy chování jsou pod drobnohledem společnosti, jsou jejím vynálezem. „Způsob, jímž člověk používá své tělo, je transcendentní vůči tělu jakožto čistě biologickému jsoucnu. ... City i způsoby, jak se chováme ve vášních, jsou stejně jako slova vynalezeny.“²⁶ Lidské tělo je bezesporu podrobena společenskému podřízení, avšak není potřeba uvažovat o něčem, co Peregrin nazývá *implicitním pravidlem*. Nelze definovat něco, co nikdo nikdy neformuloval. Nelze tvrdit, že se řídíme něčím, co je přítomno, co však nemůžeme vyjádřit. Podle Wittgensteina nelze uvažovat o

²⁴ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 31

²⁵ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 40

²⁶ ČAPEK, Jakub: *Maurice Merleau-Ponty: myslet podle vnímání*. Praha: Filosofia, 2012, str. 261

případu dodržování „přítomného“ pravidla bez možnosti samo pravidlo vyjádřit. Podle Wittgensteinových slov je nutné si uvědomit, že jednání, kdy je pravidlo *obsažené* „znamená, že vyjádření tohoto pravidla tvoří součást těchto procesů“.²⁷

Podle Peregrina implicitní pravidla předcházejí těm explicitním. To znamená, že nejdříve byla implicitní pravidla a až na základě nich se vyvinula ta explicitní, jež jsou zřetelná a sepsána. Nezdá se mi zcela korektní rozlišení implicitní – explicitní. Co to vlastně znamená implicitní pravidlo? Kdy a kdo ustanovil, že jde o pravidlo? Zejména tedy v případě, když – jak Peregrin tvrdí – bylo vytvořeno dříve, než explicitní (např. jazyková pravidla): „Z fylogenetického hlediska tedy pravidla nejprve zcela jistě existují jako implicitní, a teprve mnohem později, když se ustanoví jazyk, mohou nabýt explicitní podoby.“²⁸ Vystává otázka, zda je tedy vůbec potřeba uvažovat o nějakých implicitních pravidlech? Pokud je pravidlo ustanoveno, jak tvrdí, společností, nepřipadá mi v tomto případě označení „pravidlo“ zcela vhodné. Nejde spíše o přirozené lidské chování, které je až následně institucionalizováno na základě potřeb společnosti?

Pokud tedy Peregrin stojí za názorem, že veškeré racionální chování je založeno na dodržování pravidel, dostává se tak do smyčky, kterou chtěl naopak vysvětlit. Dodržování pravidel je totiž podmíněno již myslícími bytostmi, racionálně uvažujícími lidmi, kteří jsou schopni ohodnotit situaci tak, že je pro ně dodržování pravidel výhodné. Co tedy bylo dříve a co je čím podmíněno? Je jisté, že termín *pravidlo* je společenský fenomén. Proces řízení se pravidlem je bezesporu společenský výtvar, resp. uvažování o významu tohoto pojmu a nacházení případů v praxi. A to je důležitý faktor, od kterého by se veškeré úvahy měly odvíjet.

Peregrin se snaží definovat pravidlo, resp. proces dodržování pravidel jako něco, čím se odlišujeme od zvířat a jiných organismů. Je to právě společnost, jež se

²⁷ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 87

²⁸ PEREGRIN, Jaroslav: Implicitní pravidla. *Organon* [online]. 2014, **F 21**(3), 381 - 398 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/3/381-398.pdf>, str. 387

stává soudcem a garancí platnosti našeho chování. Co to však znamená chovat se podle pravidel? Co je normativní chování? Kde jsou hranice, co normativní chování ještě je a co již není? Peregrin používá na veškeré vzorce chování definici správnosti/nesprávnosti. Garantem tohoto rozhodnutí je podle autora opět společnost, do níž daný člověk spadá. „Hrát hru dle pravidel tedy znamená nejenom vykazovat chování více či méně odpovídající tomu, co stanovují pravidla, ale také zaujímat určité druhy „kritických“ postojů k tomu, co dělají ostatní.“²⁹ Když ráno vstoupím do kanceláře plné mých kolegů a bez pozdravu začnu pracovat za přesvědčení, že jedním dle pravidel řekněme správného chování, zajisté se nevyhnu negativním reakcím, proč nezdravím. V té chvíli podle Peregrina ohodnotím své chování za nepatřičné, tedy nevhodné a pokusím se druhý den své jednání napravit a při vstupu pozdravit. Znamená to, že na základě soudu je nutno vlastní projev modifikovat, aby byl v souladu s požadavky okolí. „Proto je „řídít se pravidlem“ praxe. A být přesvědčen, že se řídím pravidlem, není totéž jako se pravidlem skutečně řídit.“³⁰ Vštěpím si vzorec chování zdravím a modifikuji tak svůj dosavadní vzorec nejen v rámci pozice já versus mí kolegové, ale i v rámci potenciálních budoucích vztahů já versus ostatní. Buduji si tak vlastní nastavení, jež se prezentuje prostřednictvím mého jednání ve společnosti. Avšak uvažujme o možnosti, že jsem přesvědčena, že zdravení slovy „Ahoj!“ není správné, že pozdrav vyjadřuji jinak – např. se podívám na kolegy a usměji se. Lze mé chování hodnotit jako iracionální – pokud se budu řídit slovy Peregrina, že veškeré racionální chování podléhá řízení se pravidly? Jde tedy o to, že porušuji pravidlo (jde o pravidlo?) a budu za to nějakým způsobem potrestána? Mohu se v reakci zeptat ostatních, zda musím dodržovat zdravení se slovy „Ahoj“, resp. proč to je po mně vyžadováno? Mohu říci, že zde funguje pravidlo? Chovám se proti normativním praktikám? Zdá se, že teorie implicitních pravidel zde selhává nebo je při nejmenším nejasná.

²⁹ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 27

³⁰ WITTGENSTEIN, Ludwig: *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR 1993, str. 107

5.2. Pravidla a společnost

Zdá se, že v rámci tohoto přístupu hraje společnost vůdčí roli v procesu šíření, fungování a dodržování pravidel, zatímco jedinec v rámci této společnosti ztrácí význam. V tomto smyslu je jediná jeho role postavena na opakování vzorců chování a jejich šíření ve stejné formě jako byly získány nebo vyhodnoceny jako vhodné. Jak již bylo řečeno, Peregrin i Beran se ve svých pracích zaměřují na vztah jedinec vs. společnost. Právě v tomto vztahu vidí zásadní význam a kořeny veškerého lidského jednání. Společnost a lidské myšlení je podle nich řízené normativním územ, jenž je sestaven z pravidel: „Předpokládá se, že tato pravidly řízená praxe je opřena o nadosobní normativní rámec, vzhledem k němuž je poměřováno počínání jednotlivců jako konformní vůči pravidlům nebo porušující je.“³¹

Důležitý faktor pro existenci člověka ve společnosti je jeho schopnost spolupráce. Základem této souhry jsou postoje každého jednotlivce a vztahy mezi nimi, jež se budují na základě kooperace, předávání si jednotlivých vzorců chování, a následnou aplikací, dodržováním a následováním jejich pravidel. Ačkoliv je podle nich řízení se pravidly založeno na individuálním rozhodnutí každého jedince, je toto rozhodnutí doprovázeno očekáváním, že se jedinec setká s vykazováním stejných vzorců chování i u ostatních. V tomto ohledu tedy autoři povyšují zájem společnosti nad vlastní individuální volbu, a zcela upozadují význam individuálního vnímání světa. Každý jedinec je tělesně zakotven v dané společnosti, je v ní zakořeněn vlastní historií, a tudíž je její nedílnou součástí. Forma spolupráce je dána naším *vědomím*, že, které nás povyšuje nad jiné organismy. Toto *vědomí*, že, jak již bylo zmíněno, je podle Peregrina jakýmsi spínačem, jež má vliv na naše rozhodování ve prospěch řízení se pravidly dané společnosti.

Spolupráce, jež je opět založena na řízení se pravidlem, je podle Peregrina odkazem evolučního výběru. Tato teorie, jak poukazuje Koreň, v podání Peregrina

³¹ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 90

selhává: autor se snaží předložit vysvětlení, proč je spolupráce zásadní ve společnosti a kde má své kořeny. Předkládá odůvodnění evolučního výběru, kdy se jedinci přiklonili k variantě spolupráce, jelikož to přinášelo v rámci budoucího života klady a pozitiva. Koreň si však všímá, že se tímto Peregrin opět dostává do uzavřeného kruhu. Poznává, že pro takové rozhodnutí je nutné předpokládat již racionálně uvažující bytosti, které se – dle Peregrinových úvah – již řídí pravidly. „... i keď vždy existuje riziko čiernych pasažierov parazitujúcich na kooperácii a sociálnych normách, ich etablovanie a stabilitu by sme mohli ľahšie vysvetliť, ak by sme už mohli predpokladať dostatočne rozumných tvorov, ktorí by si dokázali spočítať, že spolupráca s druhými a normované aktivity sú pre nich vzájomne výhodné (v dlhodobejšom horizonte), a koordinovali by k nim ich aktivity. Lenže to podľa Peregrina práve nemôžeme predpokladať, pretože racionalita a jej mentálno-kognitívne piliere predpokladajú pravidlá, respektíve predpokladajú jazyk, ktorý je konštituovaný pravidlami.“³²

Pravidla souvisí s naší společností, lépe řečeno, podle Peregrina jsou výtvorem společnosti (a to nejen ve smyslu názvosloví, ale ve smyslu významu slova). Jejich funkce je tedy podle Peregrina taková, aby pozitivně působila ve prospěch společnosti. Beran ve své práci píše, že Winch „poukázal na to, že pravidlo a jeho smysl (správný výklad) nejsou myslitelné mimo jistý sociální kontext (social setting).“³³ To je jistě pravda, pokud opět uvažujeme nad společností jako jedinou relevantní produkcí a zároveň jediným soudcem daného souboru pravidel. Pravidla jako taková se podle těchto autorů generují a modifikují na základě potřeb společnosti, ne naopak. Lidské vnímání je ovlivněno již přesně stanoveným souborem pravidel. Ačkoliv autoři počítají, že se pravidla mohou obměňovat, např. se mohou stát nepotřebnými, zastaralými či nevhodnými, zcela opomíjejí význam jedince. Je

³² KOREŇ, Ladislav: Pravidlá: Spoločnosť, Jazyk, Racionalita. *Teorie vědy* [online]. 2011, XXXIII(4), 591 - 615 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://readgur.com/doc/204592/teorie-vedy-2011-4>, str. 610

³³ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 98

zřejmé, že existence pravidel je závislá na struktuře společnosti a jejím vývoji, naopak duševní stránka jedince zcela podléhá tomuto procesu. Jedinec je tak tvořen skrze předem stanovený rámec, je dle něho uzpůsoben a stává se tedy ideální strukturou vytvořenou na základě předlohy.

5.3. Společnost jako soudce

Sociální zázemí a kulturní podloží je v souvislosti s řízením se pravidly důležité pro Petera Winche. Pro porozumění pravidlům, resp. pochopení, proč zrovna to které pravidlo použít v té které chvíli (s čímž souvisí i jeho správná aplikace) je nutné definovat i konkrétní sociální pozadí a kulturní rámec, z něhož vychází. Každý jedinec je ve svém jednání a percepci jistým způsobem ovlivňován svým sociálním zázemím. Aby si mohl nějaké pravidlo osvojit, musí mu rozumět, pochopit jeho smysl, a to lze realizovat pouze s takovým, které vychází ze stejného základu. Znamená to tedy, že se z jednotlivce stává jen součást kolektivu, který následuje volbu společnosti. Pokud chce ve společnosti přežít, musí sám sebe situovat do role soudce. Autor neuvažuje o možnosti žít mimo společenské normy. Tato normativní praxe je všude kolem nás a je určující. Winch stejně jako Peregrin vztahuje osvojení si pravidel k nutnému hodnocení ostatních. Identifikace a osvojení si daného sociálního podloží je důležité nejen k pochopení pravidla, které se k němu pojí, ale také k možnosti ohodnocení, zda někdo jiný pravidlo aplikuje správně. Winch tvrdí, že pokud se zorientuji v rámci dané společnosti, *osvojím si jeho perspektivu*, jediné tak dokážu správnost nebo naopak nesprávnost chování ohodnotit. „Konkrétní sociální pozadí je nezbytné proto, aby bylo možno určit, kdy aktér pravidlo porušuje, a aby měl kdo toto porušení konstatovat: to může udělat opět jen jiný aktér, který je usazen v tom kterém praktickém kontextu a osvojil si jeho perspektivu.“³⁴ Jak si však vůbec mohu osvojit perspektivu někoho jiného? Je zřejmé, že podle autora nelze „uniknout“ pravidlům a jejich dodržování/ nedodržování. Psychologie jedince zde nehraje roli, jelikož garantem správnosti/ nesprávnosti je opět společnost.

Je zřejmé, že Winch, v souvislosti s osvojováním si dovedností a pravidel, jež se s tou kterou dovedností pojí, zaměřuje svoji pozornost na jedince/ aktéra ve vztahu k porotě - společnosti. Stejně tak jako se zločinec zodpovídá sám před tribunálem,

³⁴ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovedností. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 98

nese vinu za své chování a za chyby, které provedl, tak i Winchův aktér se společnosti zodpovídá za své chování. Michal Ivan cituje Winche, aby doložil, že i tento autor tvrdí, že lidské chování je možné jedině na základě řízení se pravidly: „Chování, které má být smysluplné (a tudíž veškeré charakteristicky lidské chování), je ipso facto řízeno pravidly.“³⁵ Avšak důležité je si zodpovědět otázku, zda je relevantní uvažovat o přítomnosti pravidel v každém momentě lidského chování/jednání, resp. života.

³⁵ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 84

5.4. Učení – osvojování si dovedností, správná aplikace pravidel

Prožíváním nových situací, zjišťováním, jak na ně reagovat, a jak tyto reakce v podobných situacích opakovat, se učíme. Cílem učení je dosažení porozumění, orientace v rámci situace. Učení je sestaveno z osvojování si určitých vzorců chování, nabývání dovedností. Tyto dovednosti se učím prostřednictvím osvojování si jejich pravidel. Plavat se učím tak, že si vštěpuji koordinovaný pohyb rukou a nohou, číst se učím tak, že se snažím vyslovovat jednotlivé hlásky, vařit se učím čtením receptu a následováním jeho pokynů. Rozumění konkrétní činnosti je aktivní aplikování pravidel, lépe řečeno je činnost, jež je prezentována ve své celistvosti. Když umím plavat, pohyby rukou a nohou, které jsem se učila zvlášť, se slévají do jednotného pohybu. Čtu plynule spojení hlásek do slov. Vařím tak, že se pohybuji v kuchyni bez návodu. Znamená to, že stále dokola opakuji vzorec chování, který je složen z pravidel? „V istom momente, keď sa prestaneme pravidlo učiť a robíme iba činnosť samotnú, nie je viac správne hovoriť o prítomnosti pravidla. Nemyslíme naň, nevyslovíme ho.“³⁶ Ve chvíli, kdy provádím činnost ve fázi, že ji zcela ovládám, již nejsem schopen slovy vyjádřit, jaké pohyby/ úkony provádím. Není lehké vysvětlit postup mého jednání někomu jinému, nenalézám vzorec s postupy tak, abych jej jednoduše vyjádřil a popsal. Zdá se, že dosažením tohoto bodu se přestávám řídit pravidly. Pravidla se pro mne ztrácí, rozměňují se do konkrétnějších prvků, až se zcela vytratí.

Neovládáme činnost jen díky tomu, že chápeme pravidla, ale protože nějakým způsobem jednáme – ožívujeme pravidla, dáváme jim smysl a probouzíme je do součinnosti. Pokud čtu příručku hry šachu a mám pocit, že rozumím, co je tam psáno, byla bych naivní, kdybych tvrdila, že umím hrát šachy. Hru ovládám až ve chvíli, kdy se chovám nějakým způsobem, provádím konkrétní tahy a reaguji na situaci. Peregrin tvrdí, že pro rozumění konkrétní hře/ úkonu nejsou relevantní vlastní pocity či

³⁶ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 90

přesvědčení, ale pochopení a správné užití závisí na reakcích ostatních. „...společenství je garantem pravidel, shodou s nimiž se vyazuje pochopení (správnost) nebo nepochopení (nesprávnost) a která v případě neshody mají vůči mluvčímu normativní autoritu, tj. rozsuzují, zda je úzus správný.“³⁷ Ačkoliv lze říci, že vše má nějaká svá „pravidla“, nelze tvrdit, že definice pravidel se opírá o společenské vyhodnocení správnosti/ nesprávnosti. Pravidlo se zračí v praxi, je živé, proměnlivé a nahodilé. Pravidla jsou určována tím, zda se projevují v lidském jednání, zda jsou využívána a aplikovatelná.

Peregrinovo „Pravidlo, můžeme říci, je robustní společenský fakt, spočívající na současném povědomí příslušníků společenství, že *něco má nějak být*.“³⁸ To, že zjišťuji, že daný vzorec je správný, a klasifikuji jej jako pravidlo, jímž bych se měla řídit, je dáno tím, že mi bylo v takovém smyslu vědomě či nevědomě předáno. Peregrin tvrdí: „To, co dělají, totiž dělají v důsledku toho, že byli nějakou výchovou, výcvikem či usměrňováním vpraveni do jistého druhu sellarsovského „chování vedeného vzorcem“, že normativní postoje, které k nim uplatňovali ostatní, nějak internalizovali natolik, že jsou jimi nyní implicitně vedeni.“³⁹ Učení a výchova, resp. šíření vědomostí v rámci společnosti se opírá o zacyklené předávání vzorců chování mezi generacemi. Peregrin uvažuje o roli žáka v tomto schématu. Ačkoliv poznamenává, že je v tomto řetězci žák sám aktivní, jeho angažovanost popisuje ve formě žák – učitel. To znamená, že žák slepě přebírá roli učitele se vštěpenými totožnými vzorci chování. Žáci jsou nejen pokračovatelé tím, že se učí reagovat tak, jak se má a dochází k řádné aplikaci a tedy porozumění, ale jsou zároveň i aktéry toho, co *má nějak být*. Jsou neměnným obsahem samotného pravidla, součástí správné aplikace pravidla učitelů. Zcela tak ignoruje roli žáka jako aktivního

³⁷ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 92

³⁸ PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 64

³⁹ PEREGRIN, Jaroslav: Implicitní pravidla. *Organon* [online]. 2014, F 21(3), 381 - 398 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/3/381-398.pdf>, str. 389

individuálního jednajícího. Každý má právo na svobodné jednání a svým vlastním jednáním má tedy i vliv na charakter „pravidla“. Člověk je jistě součástí pravidla, ale jako ten, kdo jej oživuje a přináší na svět, ne jako ten, kdo jej slepě klonuje.

5.5. Rozplynutí pravidel v dovednosti samotné

Wittgenstein charakterizuje osvojování si dovedností formou *výcviku*. Dle něj je člověk schopný osvojit si pravidlo na základě jeho opakované aplikace dle vzoru. Žák není předem informován o žádném platném obecném pravidle, ale má k dispozici fragment toho, co se chce naučit a dle něj se snaží přijít na systém použití. Opakuje napodobování fragmentu a snaží se v něm pokračovat. Jelikož není schopen upotřebit pravidlo, které by jej vedlo dál, jedná pouze slepou nápodobou. Učitel musí kontrolovat kroky žáka a napomáhat mu v jejich provedení, jelikož není cíl, aby žák pokračoval v řadě nesprávně a vstúpil si tak chybné tahy. Nabytí kompetence té dané dovednosti lze identifikovat až ve chvíli, kdy je žák schopen pravidlo použít i v jiném případě než je ten daný fragment, který napodoboval. Aplikuje-li správně pravidlo i v jiných příkladech, znamená to, že rozumí, jak pravidlo funguje. Je však důležité ohodnotit, zda je porozumění skutečné a nejde jen o náhodné korektní provedení. „Wittgenstein pojmenovává tento bod „už vím, jak dál“: žák najednou „pochopí“ princip stojící za doposud naslepo prováděnými kroky a je schopen jej extrapolovat.“⁴⁰ Právě tento bod je bodem opouštění následování pravidel. Člověk se nachází v momentě, kdy sám ví, jak dál a nemusí následovat jednotlivé kroky nápodobou, ani je jednotlivě provádět stálým opakováním. Jde o intuitivní proces. Ondřej Beran naopak tento moment popisuje jako modifikaci charakteru pravidel, jež jsou však stále přítomná. Podle něj jde o přeměnu z preskriptivních pravidel na restriktivní, tedy pouze omezující.⁴¹ Vystává však otázka, zda lze vůbec uvažovat o pravidlech v preskriptivní podobě. Stejně tak je nutné se ptát, zda jsou v tyto momenty pravidla vůbec přítomna. Zda právě v tomto bodě se nevytrácí v rámci konání samotného. Lze říci, že se naopak opodstatňuje tvrzení, že se pravidlo zračí

⁴⁰ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 94

⁴¹ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 94, text pod čarou.

v činnosti samé, nikoliv jako uměle vytvořená společenská instituce, ale praxe samotná.

6. Psychologicko-kognitivní přístup - Vtělení pravidel

Dosud jsme se zabývali tématem pravidel a učení ve spojení se společností a jejím vlivem na jedince. Existuje však názor, že veškeré lidské vnímání vychází z lidské tělesnosti, která je jediná přirozená. Ztrácí se tak význam společnosti jako hlavního garanta lidského života, naopak vystupuje do popředí jedinec a jeho vztah s okolním světem.

V rámci této části práce se budeme zabývat tím, že pravidla, resp. schopnost se jimi řídit a mít nad nimi kontrolu je věcí jednotlivce, jeho tělesnosti a individuálního vnímání světa.

Do kontrastu k sociologickému přístupu lze postavit fenomenologické zkoumání. Metoda fenomenologického poznání je charakterizována jako poznání prostřednictvím vlastní zkušenosti. Tuto zkušenost zajišťuje lidské tělo, které je situováno do světa a prostřednictvím něhož poznáváme svět kolem nás. Důležitou tezí je předpoklad, že veškeré poznání vychází z vnímání, které zajišťuje opět naše tělo a tělesnost. V souvislosti s tématem mé práce je význam těla a tělesnosti neodmyslitelný. Na základě jeho existence totiž vše vzniká. I pravidla.

6.1. Tělo jako předmět

Merleau-Ponty se ve svých úvahách, které se soustředí na relevanci těla a tělesnosti, snaží překonat existující pojetí těla jakožto předmětu zkoumání. Tato koncepce, o níž se opírá vědecké, respektive objektivní myšlení, okrádá tělo o základní schopnost, kterou k sobě každé tělo váže, a to vlastní perspektivu. Věda pohlíží na tělo jako na kus masa, předmět, který lze zkoumat izolovaně – nejen, že jej lze rozčlenit na jednotlivé menší části a věnovat se jim v jejich ideální celistvosti, ale i samo tělo se stává ideálním vzorem, platným pro všechny. V rámci tohoto přístupu toto tělo stírá veškeré jedinečnosti – ono samo se stává jedinečným, avšak jedinečným ve smyslu singulárním, a stává se vlastní autoritou, stává se *ideou*. „O svém těle mluvím jen z hlediska ideje těla, o universu jen z hlediska ideje universa, mluvím jen o ideji prostoru a ideji času.“⁴² Pohlížím na tělo - předmět jako na hmotný objekt vybízející k pozorování, k ohmatání a k manipulaci. Tělo se stává nadřazeným ustanovením, jež obývá ideální prostor a čas. Tento prostor ani čas se neproměňují, zůstávají před našima očima ve své trvanlivosti bez toho, aby měnily své kvality. Pohlížím-li na skupinu lidí, rozmístěných v prostoru místnosti, kde jsou rozestaveny židle a stoly, mohu si představit přemístování všech složek, který tento prostor vytváří. Mohu učinit pohyb osob, spolu s přemístěním nábytku tak, že se původní uskupení roztříští, dá se do pohybu a znovu se uspořádá. Lze na jednotlivé složky pohlížet jako na předměty, s nimiž se dá manipulovat.

Merleau-Ponty však upozorňuje na to, že tělo pozorovatele je součástí tohoto systému, jeho perspektiva vůči ostatním se mění, jeho horizont pohledu se modifikuje vůči proměňujícímu se prostoru. On sám utváří prostor, svojí perspektivou se podílí na prostoru a svoji tělesností se zapojuje do sestavení přítomnosti. Stejně tak je jeho tělo horizontem pro ostatní. Merleau-Ponty se tedy nechce smířit s koncepcí, jež zastírá roli těla jakožto pouze jednoho z mnoha. Vyzdvihuje tělo subjektivní, které se zodpovídá za své jednání. Autor upozorňuje, že tělo je nositelem naší zkušenosti a

⁴² MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013, str. 105

zároveň je jejím zprostředkovatelem. I Peregrin otevírá téma vlastní zkušenosti, která je využívána k řešení budoucích situací, ale v jeho práci jde jen o základní potřeby, a tedy o procesy objevující se i u jednodušších organismů, jež fungují na tomto principu. Lidské bytosti, které se podle Peregrina vyznačují racionálním chováním, se opírají o vtělené vzorce chování, jejichž nositelem však není individuální tělo a mysl jednotlivce, ale společnost. Merleau-Ponty přisuzuje individuální zkušenosti zvláštní důležitost.

Tělo podle Merleau-Pontyho ukotvuje subjekt v určitém prostředí. Autor však nevidí význam subjektu v tom, že onen subjekt podléhá objektivnímu světu kolem něj. Neznamená to, že subjekt jen vstřebává objektivní zákony, aby jim následně mohl podlehnout, a již předem stanovené pravdy o světě, které jsou mu předepsány. Subjekt je pro něj východiskem veškerého poznání. Subjekt je přímo určen pro vytváření přítomnosti a světa. Na rozdíl od Winche, pro Merleau-Pontyho není důležité obeznámení se se světem, do něhož je situován. Merleau-Ponty hledá význam až v kombinaci našeho těla – subjektu se světem. Až v interakci subjektu s vnějším předmětem se utváří význam. Existence subjektu je vyjádřena reflexivními tahy těla, reflexy – pohyby, jež teprve následně dávají smysl podnětům a vytvářejí situace, spolu s vnímáním světa, které je základní intencí našeho bytí. Je to něco, co existenci ukotvuje, něco, co ji definuje. Autor vidí existenci jedince v síle, jež vychází přímo ze subjektu, rozhodně ne z okolí. Nejde jen o vnitřní sílu subjektu - těla, se přizpůsobit okolí, ale naopak si jej i podmanit.

Toto bytí ke světu se projevuje touhou prosadit se ve světě. Toho lze docílit prostřednictvím těla, jež je zdrojem i cílem této touhy. „Tělo je nositelem bytí ke světu. Mít tělo znamená, v případě živé bytosti, spojovat se s vymezeným prostředím, splývat s jistými rozvrhy a ustavičně se v nich angažovat.“⁴³ Tělo obývá nějaký prostor, orientuje se v něm, ale rovněž se v něm angažuje. Tělo je zároveň tím, co ukotvuje subjekt v nějakém prostředí, dává mu možnost vlastní existence a projevu.

⁴³ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013, str.

Merleau-Ponty zakládá svoji teorii vnímání na skutečnosti, že je subjekt neoddělitelně spojen s vlastní perspektivou. Tato perspektiva určuje jak vnitřní, tak zejména vnější prostor kolem něj. Je zřejmé, že vnímání je bezpodmínečně propojeno s individuální perspektivou. Pokud se dívám na dům, hledíme na něj z jistého úhlu. Nemohu v jednu chvíli vidět danou budovu skrz naskrz, ze všech stran a úhlů. Jsem vlastníkem jisté perspektivy a ta mne poskytuje vědomí o mém těle. Pokud se já seznamuji se svým tělem skrze svět, pak je zřejmé, že vědomí o světě mám naopak prostřednictvím svého těla. Nelze se odvolávat na vnější vlivy, nelze se zříci vlastní perspektivy.

6.2. Vnímání a tělo

Je tedy důležité si uvědomit, že každý vnímá z nějaké perspektivy. Vnímání okolního světa je tedy dáno naší tělesností, která předpokládá naopak nějakou perspektivu. Fenomenologie tak odmítá rozdělení těla a duše a naopak uvažuje o tělu ve spojení s duší. Tělo je něco, co je pevně ukotveno ve světě, a to je hlavní důvod našeho skutečného poznání.

Merleau-Ponty argumentuje proti pojetí role těla jakožto předmětu. Ačkoliv se tělo svoji prostorovostí může jevit jakožto těleso definované svoji rozlohou situované v prostoru, autor předkládá vysvětlení, proč je takové pojetí nedostatečné. Předmět podle něj podléhá definici rozlehlého tělesa – jeho existence *partes extra partes* určuje, že se předmět sám s okolními předměty, ale i vlastní části jednoho předmětu, propojují jen na úrovni jejich vnějškovosti, vnějších vztahů. Předmět je dán svoji podobou, formátem a rozlohou, jež zabírá. Vztah mezi rozestavenými předměty může být jen vnější. Předmět se neobnovuje v prostoru dle vnitřního puzení, je situován tam, kde vrcholí jeho horizont, který udává prostorové rozestavení ostatním předmětům. Předmět svoji charakteristikou může být situován v prostoru, avšak nechce si jej podmaňovat. Nezodpovídá se ostatním předmětům za rozhodnutí o jeho umístění, perspektivě. Právě až tělo dělá předmět tím, čím je, situuje jej do prostoru, dává mu roli v rámci celého uskupení všech ostatních těles.

Předmět vyžaduje tělo, nesrovnává se s ním. Naopak tělo není situováno v prostoru, spíše jej obývá. Podmaňuje si jej jako celek, ačkoliv se střetává jen s jeho částmi. Tělo, jak již bylo řečeno, disponuje jistým rozložením v prostoru, zabírá určitou plochu a jistě je podobně jako předmět sám obklopen předměty v jeho dosahu. Pravdou ale je, že na ostatní předměty působí vlastní imanencí. Merleau-Ponty se v tomto směru soustředí na proces vnímání. Podle něj nejde o reakci smyslových orgánů na nějaký podnět z vnějšku, který způsobí vjem, ale jde o vlastní angažovanost těla. „Hlavní protiargument se opírá o zjištění, že ten, kdo vnímá, se na uspořádání podnětů aktivně podílí, a tedy záleží do značné míry i na něm, co

vnímá.⁴⁴ Tělo samo se zapojí do uspořádání předmětů a následného vnímání. Toto tvrzení by podpořila i Susan Blackmoreová, která tvrdí, že naše vnímání je ovlivněno, resp. omezeno přirozeností lidského těla – kapacita paměti a smyslové orgány udávají to, co vnímáme a co prochází naší percepcí.⁴⁵

Již bylo řečeno, že vědomí o světě získáváme skrze naše tělo. Jak se ale tělo orientuje v prostoru? Je zřejmé, že se tělo nemůže angažovat, aniž by mělo svoji vlastní perspektivu. Pokud se má prezentovat ve své vlastní intenci, musí být známá její projekce. Merleau-Ponty říká, že vnímání je tak určitý způsob přistupování ke světu. V jisté míře je to respektování rozlehlého světa, prostoru a času. Nelze říci, že jde pouze o respektování nahodilosti světa, naopak je pasivní tělo nahrazeno tělem angažujícím se. V jistém smyslu právě pouze vnímáním probouzíme předměty v jejich kvalitách, dáváme jim roli, kterou zastávají v systému uspořádání a smysl, který nabývají vůči tělu (jejich předmětnost). „Kdyby tu hadr nebyl a potřeboval bych něco utřít, sáhnu po kapesníku, tím odhaluji hadr jako věc na utírání. Tu jsem neodhalil z dívání, ale z fungující praktické souvislosti, která zapadá do mého praktického života.“⁴⁶ Ucho hrnku nabývá svého smyslu až ve chvíli, kdy se najde ruka, která jej uchopí. Bez ruky, jež by se k tomuto předmětu přiblížila a dotkla se jej na jednom konkrétním místě, by ztrácelo svůj smysl. Hrněk s uchem je nositelem kvality, jeho smysl je podmíněn tím, zda se nějak vztahuje k subjektu. Ten naopak předmětu dává smysl, utváří jej. „Ačkoliv se tělo svou prostorovostí vymezuje vůči okolí, právě prostřednictvím něj si podmaňujeme svět a vstupujeme s ním do vztahu.“⁴⁷

⁴⁴ ČAPEK, Jakub: *Maurice Merleau-Ponty: myslet podle vnímání*. Praha: Filosofia, 2012, str. 262

⁴⁵ BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999, str. 30

⁴⁶ PATOČKA, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*, Praha: Oikumené, 1995, str. 66

⁴⁷ Volně přeloženo: „Although the body is to be distinguished from the world, it is our medium for having a world and for interacting with it“ z OLSON, Carl: *The Human Body as a Boundary Symbol: A Comparison of Merleau-Ponty and Dōgen* In: *Philosophy East and West*, Vol. 36, University of Hawai'i Press, 1986, str. 108

Svět kolem nás uchopujeme prostřednictvím vnímání. Věci nacházející se v tomto světě naopak vyžadují určité chování našeho těla – dotyk, uchopení, sevření atd. Interakce těla s vnějším světem je zásadní pro utváření skutečnosti. Vnímáním se tedy neprobouzí pouze kvality předmětu, ale i naše tělo se v rámci tohoto vztahu konstituuje. Merleau-Ponty tvrdí, že „činy, které vykonáváme ze zvyku, si přivtělují své nástroje a umožňují, aby se tyto nástroje podílely na původní struktuře vlastního těla.“⁴⁸ Nelze říci, že se uchopením ucha hrnku podrobují pouze dané smysly, tedy, v tomto případě, že naše chování je modifikováno prostřednictvím hmatu. Veškeré smysly jsou zapojeny a daná kvalita předmětu působí na tělo jako na celek. „Vidění a pohyb jsou specifickými způsoby, jak se vztahujeme k předmětům. Ve všech těchto zkušenostech nachází svůj výraz jedna jediná funkce, totiž pohyb existence. Tento pohyb neruší radikální rozmanitost obsahů, neboť je spojuje nikoli tak, že by je podřazoval pod vládu jednoho „já myslím“, nýbrž tak, že je orientuje k mezi-smyslové jednotě jednoho „světa“.“⁴⁹ Předměty, jež poznáváme, spouští naše chování. My si podmaňujeme předměty, ony se vepisují do nás. „Člověk je zcela ve věcech, věci jsou v něm.“⁵⁰ Tato reciprocita je dána tím, že máme tělo. Právě díky tělu je nám umožněno vnímat, resp. přistupovat ke světu prostřednictvím vnímání. Tělo obývá prostor a čas, je umístěno do prostoru, kde se projevuje ve své schopnosti nahlížet na věci kolem něj. Právě ze svého „strategického“ místa je schopen sledovat okolí. Náš pohled je však omezen – nemůžeme sledovat předmět ze všech stran. Pokud pozoruji skříň, rozprostírá se přede mnou jen její část. „Vím, že předměty mají více stránek díky tomu, že bych je mohl obejít, a v tomto smyslu platí, že mám vědomí o světě prostřednictvím svého těla.“⁵¹ I kdyby se tělo dostalo do pozice nadhledu, nikdy není schopno prohlédnout např. vnitřek nábytku. Tělo bude vždy indisponováno ve svém pohledu.

⁴⁸ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 126

⁴⁹ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 181,

⁵⁰ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Svět vnímání*, 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 25-33

⁵¹ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 118

Jak je možné, že nenahlédneme na předmět ve všech jeho proporcích a nevidíme jej ze všech jeho stran, i přesto, že jej můžeme držet „před očima“ v rukách, cele se ho zmocnit? Odůvodnění je takové, že tělo samo je mezi předměty umístěno. Tělo hraje v rozmístění v prostoru hlavní roli, stejně jako ostatní tělesa. Na této úrovni nemůže být nadřazeno. Konkrétní skříň se mi zobrazí ve své konkrétní podobě natolik, nakolik budu já spolupracovat. Pokud chci vidět předmět z nějaké konkrétní strany, musím tomu přizpůsobit svoji polohu – je nutné změnit perspektivu tím, že změním „stanoviště“ nahlížení. Předmět to za mne neudělá. Stejně tak to je i s utvářením našeho vědomí. Pokud držím v ruce knihu, není to předmět, který působí na mne ve své konečné podobě. Ale subjekt si předmět podmaňuje prostřednictvím svého vnímání. Sám jej utváří, jelikož kniha by nebyla knihou, kdyby se subjekt na tento předmět nezaměřil, nedal mu smysl. Racionalisté by tvrdili, že poznání předmětu smysly není možné. Předmět tak zůstává nepoznan, jeho smysl je pouhá prostorovost. Objevuje se před námi ve své konečnosti, my jej nedokážeme rozpoznat. Avšak Merleau-Ponty tvrdí, že právě zapojení všech smyslů, resp. naše tělesnost nám dává možnost předmět uchopit a poznat. A to prostřednictvím vnímání – smysly neklamou, ale jsou prostředkem našeho vnímání.

Subjekt si uvědomuje jisté uspořádání vnímatelného prostoru, resp. věcí v něm, a to prostřednictvím těla. Je si vědom daného uspořádání na základě toho, že je jeho přímou součástí. Pokud sleduji jeden předmět, nevnímám jej jako osamostatněné těleso bez vnějšího ukotvení, ale vidím jej jako součást celku. Zaměřím-li se na konkrétní těleso v prostoru, automaticky „zaostřím“ svůj pohled a naopak můj pohled „rozmaže“ prostředí, v němž se těleso nachází. Neznamena to, že prostředí zcela vypustím. „Vnímaná věc není ideální jednotou, již by měla inteligence ve svém vlastnictví, jako například nějaký pojem geometrie, je to celek otevřený horizontu nekonečného počtu perspektivních náhledů, které se protínají podle určitého stylu, jímž je daný předmět vymezen.“⁵²

⁵² MERLEAU-PONTY, Maurice: *Primát vnímání a jeho filosofické důsledky*, 1. vyd. Praha: Togga, 2011, s. 41

Merleau-Ponty tvrdí, že ačkoliv je subjekt limitován ve svém pohledu na vnímatelný svět svoji konkrétní perspektivou, dokáže si neviditelné části představovat. Nemusím obejít skřín z všech stran, abych předmět poznala. Často se nám nabízí jen jeden úhel pohledu na určitou věc a my se nepozastavujeme nad tím, že jsme neviděli ostatní části předmětu. Pokud vstoupím do místnosti, kde je křeslo, nebudu vyžadovat to, že ho nejdřív obejdu, abych zjistila, že se do něj mohu posadit. Ačkoliv konkrétní část předmětu nikdy neuvidím, jelikož uvidím vždy jen jednu stranu, jsem přesvědčena o existenci předmětu a jeho situování v prostoru. Tyto mezery jsou zaplněny schopností subjektu stavit se na stejnou úroveň jako je daný předmět a pomoci si dosazením vlastní zkušenosti s vlastním tělem.

Již bylo řečeno, že vnímání konstituuje naše poznání o světě. Díky vnímání se uskutečňuje vzájemná služba mezi tělem a světem – předměty se vyskytují ve světě na základě smyslu, který do nich vloží tělo, naopak tělo se modifikuje podle světa, do kterého je situován. Do světa, jenž je seskládán z předmětů v jistém pulzujícím uspořádání. Nebylo by poznání o světě, kdyby nefungovalo vnímání. Právě díky a prostřednictvím vnímání se vracíme na počátek vztahu subjekt a svět. Pouze ono nám poskytuje „vrátit se v čase“, kdy setkávání se s předměty bylo prvotním pohybem těla. Spolu s tím, jak se konstituuje naše vědění o světě, subjekt získává praxi v jeho jednání ve světě. Tato praxe se získává schopností se učit a osvojovat si různorodé dovednosti. Jelikož vnímání, jehož přímým účastníkem je tělo, je předpokladem k vědění, je zřejmé, že tělo hraje nedílnou součást v procesu nabývání dovedností a získávání vědomí o světě, jenž obývá.

6.3. Tělo jako nositel pravidla

Díky tělu vnímáme takovou přítomnost, jež nám garantuje naše sepětí se světem teď a tady. Tělo je také jistě přítomné pro mne. Merleau-Ponty tvrdí, že je tělo přítomno jistě ještě dříve, než jakékoliv konkrétní myšlení. Stejně tak je však s námi v průběhu nabývání tohoto vědění. Předměty mohu vidět přede mnou, mohu se jich dotknout a mohu s nimi hýbat. Jsou cele podrobeny mému tělu, ovládám je. „Stále nové perspektivy nejsou pro předmět jen příležitostí k tomu, aby ukázal svou setrvalost, nejsou jen nahodilým způsobem, jak se nám představuje.“⁵³ Předměty jsou objevovány, prozkoumávány, podřizují svoji přítomnost vůči subjektu – jsou vystaveny tělu jakožto možnost poznání, mohou být přítomné před našima očima, nebo se naopak ztratit mému zraku. To o tělu neplatí. Nemohu se od něj odtrhnout, nutně je mojí součástí. Zásadní je, podle Merleau-Pontyho, si uvědomit, že veškeré poznání nutně vychází z této podstaty. První je tu tělo, až poté se konstituuje vědomí a určující myšlení. Tato podmínka, podle autora, funguje i jako pomůcka v souladu s osvojováním si dovedností. Pokud „... mé oko mi vnucuje určitý pohled na kostel...“ pak mi ale nejprve „musí mé tělo vnutit určitý pohled na svět.“⁵⁴

V procesu učení, zdá se, hraje tělo nesporně velmi významnou roli. Ne však jako předmět zkoumání při hodinách biologie na vysokých školách (toto *tělo – předmět* totiž nemůže být ničím jiným než obecným tělem, obecností, ideou o těle), nýbrž jako součást učení nebo lépe řečeno jeho původce. E. Husserl si ve své práci všímá této nepřekonatelné podmínky - „Totéž tělo, které mi slouží jako prostředek veškerého vnímání, mi stojí v cestě při vnímání jeho samého a je věcí konstituovanou pozoruhodně nedokonale.“⁵⁵ Tělo mi tak poskytuje příležitost poznávat svět, ze

⁵³ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 126

⁵⁴ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 127

⁵⁵ HUSSERL, Edmund: *IdejeII*. [online]. [cit. 1970-01-01] Dostupné z: <http://old.ufar.ff.cuni.cz/2004/kohak/idejeII.rtf>

zkoumaného předmětu se stává garance pravdivosti. To, že se, jak říká Peregrin, chovám podle předem získaných zkušeností, využívám jich a jsem schopen je znovu probouzet v dalších potenciálních situacích, se podle Merleau-Pontyho zdá být schopností těla aktivně participovat na přítomnosti. Pokud se spálím uchopením hrnku s vroucí vodou bez ucha, je to tělo, kde se uchovává tato zkušenost. Tělo je zdrojem bolesti i slasti, jelikož skrze tělo vnímáme vnější svět.

Peregrin ve svém textu zmiňuje roli člověka, který se stává nositelem pravidla, ale i jeho součástí, jeho obsahem. V jeho pohledu se však lidské tělo přizpůsobuje mnoha vzorcům chování a dále tento vzorec šíří. Člověk je svým racionálním chováním ukotven ve společnosti, jež mu předkládá správný/ nesprávný vzorec chování, který je předem dán. On se pak stává nositelem pravidla tím, že pravidlo nejen produkuje, ale předává jej dále opět jako ten správný/ nesprávný vzorec chování. Svoji roli soudce se stává automaticky a nutně. Tělo je tak předpokladem existence pravidla ve smyslu jeho šířitele. „Pravidlo není z inkoustu a písmen, ale z masa a kostí, či nervů a šlach.“⁵⁶ Peregrin nachází vysvětlení v evolučním výběru jedince. A zde hledá i „vtělené vzorce chování“, jež se předávají výchovou a jsou těmi původními, od nichž se explicitní pravidla odvozují. Jak jsme však již poukázali výše, tato teorie je opřena otazníky.

Nelze jistě uvažovat nad tím, že jednotlivé dovednosti a vzorce chování jsou automaticky jakoby přiřazené k lidskému tělu – nejsou jeho součástí. Ale Merleau-Ponty tvrdí, že pokud v různých situacích nějak reagujeme a učíme se dovednostem, využíváme schopnosti těla, které jsou mu dané. „Jak v případě výrazového pohybu, tak v případě promluvy se člověk chová ke svému okolí tak, že na ně nereaguje mechanicky, nýbrž impulsům dává určitý tvar.“⁵⁷ Znamená to tedy, že schopnosti, jež jsou zakódovány v těle, jen prohlubujeme a rozvíjíme. Beran ve svém článku zmiňuje pojetí pravidel Tima Ingolda, kdy je důležitá práce s tělem, ne opakování nějakého

⁵⁶Citace Wilfrid Sellars in: PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, str. 40

⁵⁷ ČAPEK, Jakub: *Maurice Merleau-Ponty: myslet podle vnímání*. Praha: Filosofia, 2012, str. 260

pravidla bez vlastní iniciativy: „...při cvičení jde o fyzické vstípení si dovednosti – nikoli schopnosti „projekce“ pravidla – to, co se cvičí či přizpůsobuje, je doslova žákovo tělo.“⁵⁸ Lidské tělo funguje na základě biologicky daných funkcí, a to, jak s ním operujeme a k čemu jej využíváme, je následná odvozená variantnost.

V průběhu celého života se setkáváme s nutností či potřebou (tato potřeba může být opět dána naším okolím) nabývat jistých dovedností. Osvojování si pravidel se vepisuje jak do lidské mysli, tak i do fyzického vlastnictví člověka. Učení se novým dovednostem, jak tvrdí T. Ingold, se neobejde bez angažovanosti fyzického těla jedince.

⁵⁸ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon* [online]. 2015, **F** 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 103

6.4. Tělo a osvojování si nových dovedností

Snad každý z nás se něčemu někdy učil. Od chůze, zavazování tkaniček až po hraní např. na nějaký hudební nástroj či sport. Ačkoliv se to může zdát nedůležité, celým procesem učení je naše tělo hlavním aktivním a nejdůležitějším účastníkem. Už odmala se naše tělo přizpůsobuje pohybu, který mu vnucujeme. A ono se přizpůsobí. Dokonce nás v tomto pohybu podpoří natolik, že si jej naprosto osvojíme a nepřemýšlíme nad ním v průběhu jeho provádění.

Před tím, než Merleau-Ponty popisuje návyk a schopnosti těla osvojovat si nové dovednosti, věnuje se také koncepci pohybu. Autor chápe schopnosti těla uvádět jej do pohybu jako následek toho, že tělo mu jednoduše přivykne. Nestojí za názorem, že pohyb je „přirozeným“ aktem těla. Samo tělo si jej nejdříve musí osvojit, to znamená naučit se jej. Znamenalo by to, že osvojení si dílčích dovedností je až druhou úrovní učení. A to zejména a nejen proto, že nejdříve si musíme osvojit perspektivu našeho těla, jeho umístění a jeho prostorové a časové možnosti a až poté – na základě tohoto poznání – s ním lze pracovat ve prospěch dosažení vlastních cílů. Jelikož je podle autora sám pohyb či gesto přímým nositelem významu, je i učení se a nabývání dovedností osvojováním nových významů. To, že se usmívám na přátele, nepovažuje za následek nějaké složitě konstruované myšlenky, jež se musí nutně vyjevit, aby spustila, umožnila a aby vykrytalizovalo podobné gesto na mé tváři. Sám usměv je smyslem celé situace - není reflexivní reakcí ani symbolickou nonverbální frází. „Dávám znamení napříč světem, dávám znamení tam, kde se nachází můj přítel, v mém vlastním posunku lze bezprostředně číst vzdálenost, která mne od něj dělí, jeho souhlas či odmítnutí.“ A pokračuje „Nemáme zde vjem, po němž by následoval pohyb, nýbrž vjem a pohyb utvářejí systém, který se mění jako celek.“⁵⁹ Zdá se, že Merleau-Ponty zde vstupuje do polemiky s Peregrinem a jeho úvahou o vnějších vjemech a jejich působení na centrum, posléze potom na transfer kódu z centra do periférie. Ačkoliv se Peregrin snaží využít teorii z oblasti fyziologie, zdá se, že

⁵⁹ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 149

význam projektuje do oblasti jediného centra, které jen vysílá patřičné povely do periferie a tím vzniká pohyb. Merleau-Ponty naopak tvrdí, že myšlenka nepředchází můj pohyb ani gesto – samo gesto se stává významem. V tomto smyslu platí, že chápající a podmiňující si pohyb, je právě tělo.

Pro osvojení si dalšího pohybu, dalšího gesta či mimiky, je nutné osvojit si další významy. Tyto významy nám však musí být vtěleny, musí být naší součástí, součástí našeho bytí ke světu. Pro jejich osvojení a pochopení je nutné, aby svým charakterem doplňovaly aktuální stav, posouvaly subjekt kupředu a jevíly se v souladu s energií žít ve světě. „Návyk je vyjádřením naší schopnosti rozšířit naše bytí ke světu či změnit existenci tím, že k sobě připojíme nové nástroje.“⁶⁰ Merleau-Ponty tvrdí, že podmínkou návyku není perfektní znalost jednotlivých pohybů, nezakládá se na laboratorních výzkumech reflexních pohybů a reakcí. To, že „vím, kam sáhnout“, když píšete „sms“ na telefonu, není proto, že mi při myšlence na písmeno *o* naskočí konkrétní tlačítko přístroje a proto jej zmáčknu. V tuto chvíli, říká Michal Ivan, se již nejedná o dodržování pravidel: „V istom momente, keď sa prestaneme pravidlo učiť a robíme iba činnosť samotnú, nie je viac správne hovoriť o prítomnosti pravidla. Nemyslíme naň, nevyslovíme ho.“⁶¹ Jde o to, že ruka se navykla pohybu, který umožňuje vytvořit text v mobilním telefonu, ale který je jí zároveň dán, tedy je její potencií. Jelikož je základní motorika tělu předem dána (na základě již dříve získaného poznání), tak návyk na psaní na telefonu je spíše práce s tímto podkladem, je jejím využitím a probuzením k životu, rozpracováním do dílčích detailů.

Tělo je, jak říká Merleau-Ponty, výrazový prostor, a proto jsou prováděné a naučené pohyby následováním jeho dané potence. Ta jde ruku v ruce s naší intencí přežít, zvládat běžné situace a orientovat se v prostoru. V onu chvíli, zdá se, není přítomno pravidlo ve výše popsaném smyslu. Nemyslím na to, že - pokud chci napsat

⁶⁰ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 188

⁶¹ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 92

nějaké slovo - musím učinit to a to. Jednoduše to tak činím. Zdá se, že je potřeba obrátit pozornost k jednání samému.

Merleau-Ponty se snaží ukázat, že význam je právě pouze v aktu jednání. K tomuto tvrzení si vypůjčuje citaci autora Paula Guillaumea z knihy *Imitation in the Infant*⁶² - „v první chvíli nenapodobujeme ostatní, ale spíše napodobujeme jejich jednání, přičemž ti, jež napodobujeme, jsou pro nás nositeli pohybu a těmi, kteří toto konání probudili k životu.“⁶³ a sám dodává: „Dítě neimituje osobu, jež provádí pohyb, ale samo provedení pohybu.“⁶⁴ Pokud by mne někdo pozoroval, bez toho aniž by byl předem obeznámen s postupem, jenž je potřeba dodržovat k docílení výsledku, zajisté by tuto následnost zachytil a porozuměl jí jako vzorec. Je to zejména naší tělesností, jež nám umožňuje „vcítit“ se do pohybu, který pozorujeme, a přivést naše vlastní tělo k akci.

Wittgenstein se snaží vysvětlit, že veškerý zdroj významů není jinde než v konání samém. „So zdôvodňovaním musíme niekde skončiť a potom ostane veta: že takto počítame.“⁶⁵ Stejně tak, zdá se, můžeme uvažovat i o pravidlech. Význam pravidel hledá v jejich použití, v jejich aplikaci. „Význam (pravidla) spočívá – ako v

⁶² citace: GUILLAUME, Paul: *Imitation in the Infant*, Chicago: University of Chicago Press, 1971 (z knihy: TOADVINE, Ted a Leonard LAWLOR (eds.). *The Merleau-Ponty reader* [online]. Evanston: Northwestern University Press, c2007 [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=z5jXaQFHmiEC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

⁶³ Volně přeloženo: „we do not at first imitate others but rather the actions of others, and that we find others at the point of origin of these actions.“ z: TOADVINE, Ted a Leonard LAWLOR (eds.). *The Merleau-Ponty reader* [online]. Evanston: Northwestern University Press, c2007 [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=z5jXaQFHmiEC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, str. 146

⁶⁴ Volně přeloženo: „At first the child imitates not someone but conducts.“ z: TOADVINE, Ted a Leonard LAWLOR (eds.). *The Merleau-Ponty reader* [online]. Evanston: Northwestern University Press, c2007 [cit. 2016-06-21]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=z5jXaQFHmiEC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, str. 146

⁶⁵ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 92

prípade akéhokoľvek iného významu – v jeho použití. Okrem takého konania podľa pravidla, kedy sa rozhodujeme, ako si ho vyložiť, dodržiavame pravidlo aj bez akéhokoľvek rozhodovania.“⁶⁶ Umím hrať na kytaru ne proto, že vím, jak se přehmatává a jak se dodržují akordy, ale proto, že nějak konám v praxi bez rozmyslu. „Jestliže se držím pravidla, nevolím. Řídím se pravidlem slepě.“⁶⁷ Učení se novým významům je, zdá se, jejich aplikace, projekce.

⁶⁶ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 92

⁶⁷ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 92

6.5. Už vím, jak dál

Ve chvíli, kdy se daný návyk naplní, to znamená, že jej budu cele ovládat, stává se naším věděním. „Umím hrát na kytaru“ v podstatě znamená, že mé tělo si osvojilo konkrétní konání, a tudíž ovládá pohyby, jež se pojí se hrou na kytaru. Wittgenstein tento moment nazývá „už vím, jak dál“ a Ivan se domnívá, že jde o moment, kdy nelze uvažovat o přítomnosti pravidel. I podle Merleau-Pontyho nelze osvojení si činnosti popsat konkrétními kroky. „Jedná se o vědění, jež se nachází v rukou, jež se propůjčuje právě a jen tělesnému úsilí a nemůže být vyjádřeno objektivním označením.“⁶⁸ Na základě tohoto tvrzení lze říci, že Merleau-Ponty je přesvědčen, že jde pouze o zkoušení vlastního těla, že je schopno si pohyb osvojit. Projít úspěšně procesem návyku je spojeno s jedinou podmínkou – mít tělo, respektive to tělo, které je tu jakožto prostředník mezi subjektem a světem. Individuální předpoklady jednotlivce, jež by měly mít vliv na osvojení si konkrétních dovedností, pro autora ztrácí význam. Vnímá tělo jako garanci, jež obecně poskytuje možnost se určitým způsobem vyjádřit. A nejen to. Garantuje, že toto vyjádření může získat podobu dispozice, jež se projevuje v opakování.

Dovednost bychom tak v jistém smyslu mohli posunout na úroveň kreativity, kterou se zabývá antropologie, jelikož kreativita není o nic víc podrobení si konkrétního vzorce a schopnost jej produkovat v opakováních. „Kdo disponuje nějakou dovedností, může dělat několik málo věcí stále dokola a v podstatě totéž jako kterýkoli jeho kolega: představme si zde např. vypravěče příběhů v orální kultuře. Jeho status schopného vypravěče – v porovnání s těmi, kdo neumějí – nezáleží na inovativitě jeho tahů, ale na tom, zda kompetentně naplňuje funkci vázanou na jeho status; tj. zda jako vypravěč umí ukrátit svým posluchačům dlouhý zimní večer.“⁶⁹

⁶⁸ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 189

⁶⁹ BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovednosti. *Organon F* [online]. 2015, 2015(22 (1), 90-108 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>, str. 102

6.6. Tělo jako nositel významu

Je zřejmé, že Merleau-Ponty odmítá tvrzení, že místem, kde probíhá proces osvojení si nových dovedností, je myšlení. Tělo je vlastním předpokladem k prováděním denních činností, je původcem i garancí všech dílčích pohybů. Stejně tak je podle Tima Ingolda i polem pro modifikace a učení se. Tim Ingold spolu s Merleau-Pontyem tvrdí, že nelze uvažovat o činnosti jako o již dané kauzalitě a aktivitě – tzn., když uvidím kartáček na zuby dříve, než jej uchopím, se mi vybaví již hotový vzorec chování, který budu vědomě následovat. Zásadní je podle nich primární a původní schopnost jedince se angažovat v činnosti, vytvářet činnost a probouzet ji do konkrétní podoby. Vše se podle nich odvíjí od schopnosti těla (je nutno opět připomenout, že nejde o tělo jako izolované jednotky, ale o fungující organismus v prostředí) – Tim Ingold tvrdí, že pro člověka je tělo přirozeně základním objektem, s kterým pracuje, je jeho základním instrumentem. Stejně tak je nositelem významu dané činnosti.⁷⁰

Jedním z příkladů, který by se dal na toto tvrzení aplikovat, je užití gest. Teorii gest se již zabývalo mnoho teoretiků. Lze však říci, že právě gesta jsou potvrzením toho, že tělo se stává nositelem významu, resp. jeho zprostředkovatelem. Merleau-Ponty nazývá gestem to, co bychom mohli jednoduše nazývat pohybem, jež vedou k vyjádření nějakého významu, resp. jsou významem samotným. Úrovně gest, jež si můžeme osvojit, korespondují s možnými světy, které se nám mohou otevřít. Pokud se pohybujeme ve škále gest, jež se zaměřují na přežití, rozprostírá se kolem nás svět biologický. Pokud tělo „...využívá tato první gesta a přechází od jejich vlastního smyslu ke smyslu přenesenému, umožňuje, aby se skrze ně vyjevilo nové významové jádro, což je případ takových hybných návyků, jako je tanec.“⁷¹ V poslední možnosti existují významy, které se nedají vyjádřit prostřednictvím těla. V tomto případě si

⁷⁰ Volně přeloženo: „...for the body is surely ‘man’s first and most natural technical object, and at the same time technical means’.“ z INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000, str. 352

⁷¹ MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*, Praha: Oikoymenh, 2013, str. 192

člověk napomáhá externími předměty, vytváří si takové prostředky, jež doplňují celek významu, kompletují vyjádření. Zdá se, že tělo někdy „nestačí“. Očividné je, že na rozdíl od Peregrina vidí platnost pravidel již na úrovni vlastní tělesnosti, neuvažuje tak o procesu řízení se pravidlem, jenž by podléhal společenskému ohodnocení a až na základě něho by byla definována praxe v lidském jednání.

Zajímavé je také uvažovat nad existencí externích předmětů, které jsou součástí významů. Není pravdou, že vynálezy, které usnadňují fyzické činnosti, jež jsou objevovány na základě zkušeností, jsou vlastně vynálezy jednotlivce a ne společnosti? Neznamená to, že si jedinec osvojil dovednost na základě napodobení vzorce, avšak v závěru se vydal svoji cestou? Postrádalo by tak význam uvažovat o správnosti chování podle konkrétního vzorce, jelikož se očividně jednání od původního proměnilo. To by znamenalo, že bychom museli uznat, že dříve jsme danou činnost dělali špatně? Zdá se, že bychom se opět dostali do konfliktu, kdy se garance správnosti/ nesprávnosti zdá být velice vágní. Spíše to naopak podporuje tvrzení, že angažovanost jedince v činnosti samé je primární.

6.7. Taskscape

Jedinec se zajisté v rámci společnosti nějak projevuje. Nelze jej vnímat jako bezvýznamný článek celku. Jedinec se v průběhu svého života přetváří a jeho tělo nese odkazy těchto změn. Stejně jako se krajina proměňuje pod vlivem těch, kteří ji osidlují, tak se i lidské tělo mění v reakci na činnosti, jež člověk vykonává v průběhu života. *Taskscape* je pojem Tima Ingolda a má symbolizovat tyto proměny, jež se dějí v čase a kontinuálně.

Tim Ingold se ve svých textech často odvolává na Maurice Merleau-Pontyho. Stejně jako tento autor se - svým hlavním zaměřením antropologa - zabývá tělesnou povahou dovednosti. Podle autora knihy *The perception of the environment*⁷² je důležité si uvědomit, že při učení se dovednostem se angažuje zejména aktérovo tělo. Tim Ingold se zabývá zejména procesem učení a způsobem, jak se profiluje individuální osoba žáka v tomto procesu. Při učení se nápodobou, což je pro autora hlavní způsob, jak si lidé západní civilizace osvojují nové dovednosti, je zásadní nikoliv pozorování aktéra, jenž činnost provádí, ale pozorování samotných pohybů, jež jsou nositeli významů. Až následné opakování pohybů dle vzoru lze definovat jako učení se. Zásadní roli tedy hraje krok od pouhého pozorování, či poslouchání pokynů a postupů, k přímému provádění konkrétních pohybů. To obtížné, čím musí každý při učení projít je přenesení získaných instrukcí (které nám byly předány buď verbálně či obrazově) do skutečného fyzického provedení.⁷³ Není tedy divu, že zde pravidla v Peregrinovém smyslu ztrácí na významu.

To, že se tělo snaží přizpůsobit pohybu, není na základě faktu, že si žák - subjekt přečetl sepsaná pravidla tohoto pohybu a rozumí jim. Ovládání dovednosti nespočívá v naučení se pravidel, ale v práci s tělem, v koordinaci vlastních pohybů a

⁷² INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000

⁷³ Volně přeloženo: „The problem we all experienced lay in converting each instruction, whether verbal or graphic, into actual bodily movement.“ z INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000, str. 357

v osvojení si těchto pohybů. Jedním z příkladů může být i učení se psát: Tim Ingold shledává, že západní civilizace zakládá proces učení se písmu u dětí na stejných základech jako například tradiční učení se čínské kaligrafii. Západní civilizace je zvyklá na standardizovaný postup, kdy jsou děti nejdříve vedeny k tomu, aby psaly na základě kopírování nějakého vzoru. Při provádění psacího písma se při výuce věnuje speciální pozornost spojování jednotlivých písmen. Při psaní například slova „the“ jsou žáci vedeni k tomu, aby se před tím, než zvednou linku k napsání písmena „h“, vrátili zpět a dotáhli podobu písmena „t“ tím, že jej nahoře přeškrtnou vodorovnou linkou. Avšak postupem času, kdy žák píše plynuleji, opouští nevědomě tento krok a automaticky napojuje písmeno „t“ na „h“ právě touto vodorovnou linkou bez přerušení.⁷⁴

Obdobný vývoj lze bezesporu pozorovat i v souvislosti s jinými dovednostmi. Stejně jako Ivan uvádí jako příklad tanec, při němž v jistém momentě zapomínáme na kroky a pohyby, které jsme prováděli na základě kopírování vzoru, tak i zde se nevědomě odpoutáváme od pravidel, která nám byla „vnucována“ a jdeme si vlastní cestou k dosažení stejného výsledku. Ingold na základě tohoto příkladu poukazuje na fakt, že se neučíme dovednostem tím, že přebíráme celistvou a již úplnou kostru dané dovednosti a kopírujeme ji do nejmenšího detailu, ale naopak se dovednost naší osobnosti vyvíjí postupným přizpůsobováním vlastního těla. Jde o rozvoj našeho těla, jenž se projevuje v nějakém specifickém prostředí, které má bezesporu také silný vliv.⁷⁵ Na základě tohoto tvrzení se zdá, že se Ingold pomyslně odvrací od

⁷⁴ Volně přeloženo: „In the West, too, children have traditionally been taught to write by first copying models, though with the cursive skript there has been a particular concern with how to join letters up. In writing the word *the*, for example, children are taught to go back and cross the *t* before picking up the loop at the foot of the letter and carrying it towards the following *h*. But as writers become fluent, most find themselves leaving the lower loop disconnected and carrying the crossbar directly on into the *h*.“ z INGOLD, Tim: *Liners: A brief history*, 1. Abingdon: Routledge, 2007, str. 148

⁷⁵ Volně přeloženo: „As this example shows, the capacity to write is not acquired as a corpus of man-made rules and procedures but emerges in and through the growth and development of the human being in his or her environment.“ z INGOLD, Tim: *Liners: A brief history*, 1. Abingdon: Routledge, 2007, str. 148

Peregrinova tvrzení, že se chování a dovednosti předávají generačně a setrvávají na základě jejich vhodnosti/ nevhodnosti, resp. užitečnosti/ neužitečnosti.

Peregrin popisuje tento evoluční proces/ výběr jako předávání si ucelených vzorců chování a jednání. Tyto vzorce se, jak již bylo zmíněno, selektují na základě jejich účelnosti vůči společnosti. Je očividné, že uvažuje o předávání si těchto vzorců jako celků. Pokud uvažuje o obměně vzorce, jde pouze o modifikaci na základě potřeb společnosti. Naopak Ingold se snaží dokázat, že rozhodně nelze uvažovat o takovémto předávání si dovedností z generace na generaci.⁷⁶ Žákovo pozorování vzoru a následná vlastní produkce není zcela jistě oddělitelná od jeho vlastní účasti, která má bezesporu vliv na jednání. Naopak celá činnost vychází právě z této koordinace aktivní účasti jedince a prostředí.⁷⁷ Ingold tedy interpretuje předání si vzorců chování a dovedností jako předkládání možností, jak je uchopit. Namísto přesných pokynů a restrikcí se žákovi předkládá kontext, který však nabízí individuální osobnosti nalézt vlastní cestu k dosažení výsledku.

Ačkoliv mají být získané instrukce vodítkem k prováděnému pohybu, jeho smysl je dovršen až ve chvíli, kdy je pohyb fyzicky proveden ve své úplnosti.⁷⁸ Proto pravidla rozhodně nejsou smyslem jednání. Stejného názoru je podle Ivana i Wittgenstein, který hledá počátek i konec v jednání samém. „Wittgenstein v hledání

⁷⁶ „If, ..., skilled practice cannot be reduced to a formula, then it cannot be through the transmission of formulae that skills are passed from generation to generation.“ z INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000, str. 353

⁷⁷ „And in this process, each generation contributes to the next not by handing on a corpus of representations, or informatik in the strict sense, but rather by introducing novices into contexts which akord selected opportunities for perception and action, and by providing the scaffolding that enables them to make use of these affordances.“ z INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000, str. 353 - 354

⁷⁸ „For while the instruction was supposed to tell you how to move, one could only make sense of it once the movement had been accomplished.“ v textu z INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000, str. 357-358

dna končí tam, kde aj začíná – pri konaní.“⁷⁹ Důležitá je koordinace vnímání pohybů během předvádění s vlastní provedením. Přičemž vlastní angažovanost je zásadní.⁸⁰ Tim Ingold vyzdvihuje individuální složku v rámci procesu učení. Veškeré naše napodobování, jež by mělo vést k osvojení konkrétní dovednosti, vychází z jednání individua. Z jeho schopnosti kooperace vnímání s následným aktivním vykonáním. Pozornost je v tomto případě zaměřená na individuální osobnost. Schopnost řídit se pravidlem ve smyslu správného/ nesprávného jednání zde postrádá význam. Dovolím si tvrdit, že právě pravidlo v Peregrinovském smyslu zde nenalézám relevantních odůvodnění.

Zdá se být bezpředmětné pohlížet na jednání jako na konání podle konkrétního pravidla. V mnoha textech se objevuje příklad s počítáním. Pokud máme příklad, kdy žák dojde ke správnému výsledku, je podle Ivana zcela irelevantní podezřívat jej, že nekonal správně, protože se k výsledku nedopracoval na základě dodržování konkrétních pravidel. Peregrin neuznává to, že žák sice napíše správný výsledek, ale nedojde k němu na základě použití konkrétního pravidla. Podle Ivana by spíše bylo vhodné uzнат, že se zřejmě neřídil nějakým konkrétním pravidlem, ale jistě se potvrdí, že i tak jednal podle určitého pravidla. Nelze proto pravidla konkretizovat.

Důležité je si uvědomit, že na otázku, proč dodržujeme pravidlo nějakým způsobem, nelze zcela konkrétně odpovědět. Nelze argumentovat tím, že interpretuji dané pravidlo, jelikož bychom se dostali do nekonečného procesu hledání kritérií a interpretací. Není možné ani tvrdit, že jde o nějaké psychické rozpoložení, mentální

⁷⁹ IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>, str. 92

⁸⁰ Volně přeloženo: „... the reproduction of movement patterns is a function not of the fidelity with which information specifying these patterns is copied from one generation to the next, but of the co-ordination of perception and action that lies at the heart of practical mimesis“ z INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Routledge, 2000, str. 357

stav či proto, že takto pravidlo dodržují ostatní. Odpověď je nutné hledat v jednání samotném. V něm se zračí naše osobnost. Naše tělo je nositelem dovedností a jednání je zrcadlem naší osobnosti.

6.8. Tělo a pojmy

Tělo a tělesnost hraje významnou roli i v rámci kognitivních věd. Kognitivní lingvistika ve své teorii nepřipouští dualismus těla a duše. Naopak, centrem pozornosti se stává lidská zkušenost zprostředkovaná tělesností. Tělo je tedy základním faktorem pro specificky lidské vnímání, uvažování a používání jazyka. Jazyk, podle kognitivní lingvistiky, užíváme právě tak, jak nám udává naše tělo. Lidský jazyk je tedy zrcadlem naší tělesnosti, tím, že „jsme lidé“.

Kognitivní lingvistika se tedy zaměřuje na empirii, na zkušenost těla se světem. Tělo se stává filtrem, skrze nějž vstřebáváme realitu, a skrze které probíhá naše prožívání. „Jde vlastně o to, čemu lze (...) říkat **zkušenostní realismus**, resp. *experientialismus*, zejména o jednu z podstatných skutečností, která ho určuje – o tělesnost, která se zcela zásadně promítá do našeho pojetí (sic!) a vidění (sic!) světa.“⁸¹ Zkušenost se projevuje formou interakce.

George Lakoff, jeden z předních teoretiků kognitivní lingvistiky, tak zcela zamítá vnímání již předem daných objektivních pravd, resp. objektivní reality. Objektivisté naopak tvrdí, že během našeho života přijímáme již ustanovené významy, jež jsou objektivní a obecně platné a jež jsou zcela nezávislé na existenci lidského jedince. Lakoff to odmítá a apeluje na potřebu uvažovat o významech jako o pravdách zcela relativních. „Naším úkolem (...) je postavit naše intelektuální předpoklady do popředí, abychom ukázali, že to, co bývá považováno za samozřejmé pravdy, je ve skutečnosti pouze souborem zpochybnitelných názorů.“⁸²

Podle autora knihy *Ženy, oheň a nebezpečné věci*⁸³ nelze uvažovat o absolutním či neutrálním pojmovém systému, z něhož by se generovaly stejně platné obsahy.

⁸¹ VAŇKOVÁ, Irena: *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, Praha: Karolinum, 2007, str. 46

⁸² LAKOFF, George: *Ženy, oheň a nebezpečné věci*, Praha: Triáda, 2006, str. 161

⁸³ LAKOFF, George: *Ženy, oheň a nebezpečné věci*, Praha: Triáda, 2006

Staví se tak proti tradičnímu objektivistickému modelu, jenž tělu rozhodně nepřisuzuje „(...) zásadní roli v připisování významu pojmům.“⁸⁴ Naopak tvrdí, že pojmy našeho jazyka nemohou být přímým odkazem k vnější objektivní izolované realitě, jelikož náš senzomotorický systém hraje klíčovou roli v jejich utváření.⁸⁵ Znamená to, že pojmy našeho jazyka nemohou existovat izolovaně od jejich uživatelů. Významy vznikají až na základě naší vlastní zkušenosti se světem. Kulturní rámec podle Lakoffa sice hraje v souvislosti s vnímáním a užíváním jazyka zásadní roli, ale zkušenost není zprostředkována společností, nýbrž jedinečnou lidskou tělesností. „Významy jsou de facto lidskými výtvoři, fungují (a lingvistika je má za úkol adekvátně vymezovat) vždy v relaci k lidským parametrům, ...“⁸⁶ Tato zkušenost se zrcadlí v jazyku, s nímž komunikujeme a prostřednictvím něhož se vyjadřujeme ke světu.

Právě naše tělo je měřítkem reality kolem nás. A nejen jejím měřítkem, ale i jejím původem. Realita, zdá se, nese jedinečný tělesný charakter. Vzpomeňme na několik málo příkladů – jakým způsobem hodnotíme velikost, teplotu, délku či hmotnost předmětů kolem nás? Antonyma malý vs. velký získávají svůj význam až ve chvíli, kdy jsou aktivně prožívány a vnímány lidským tělem. Stejně jako Merleau-Ponty, i Lakoff tvrdí, že realita kolem nás je popisována a vzniká v relaci k lidským schopnostem a možnostem, vzhledem k tělesné síle, prospěšnosti či možnostem, jež tělo poskytuje (např. smysly). „Měli bychom si být vědomi svého antropocentrismu (...).“⁸⁷ Lidské tělo je směrodatné a hodnotící. Je původcem veškerých významů. Oba autoři se shodují v názoru, že je nutné přijmout naši situovanost v prostoru prostřednictvím našeho těla. Nelze se tedy vymanit z našeho jediného relevantního

⁸⁴ LAKOFF, George: *Ženy, oheň a nebezpečné věci*, Praha: Triáda, 2006, str. 176

⁸⁵ Volně přeloženo: LAKOFF, George a JOHNSON, Mark: *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books, 1999, str. 44

⁸⁶ VAŇKOVÁ, Irena: *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, Praha: Karolinum, 2007, str. 57

⁸⁷ VAŇKOVÁ, Irena: *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, Praha: Karolinum, 2007, str. 56

hlediska – z naší tělesné perspektivy. Merleau-Ponty tvrdí, že nikdy zcela nepoznáme vlastní tělo, resp. vlastní hledisko, jelikož jsme v něm cele vnořeni, proto je důležité – podle Lakoffa – se s ním smířit a přijmout ho jako jediné možné. „Zkoumáme vždy lidsky lidský svět; jinou možnost jako lidé ani nemáme.“⁸⁸

Zdá se, že významy a obsahy nevznikají na základě společenských ustanovení. Zřejmě není správné se ptát, co jsou konkrétní pravidla, která mají fungovat jako jediný možný uznatelný systém – produkt společnosti, podle kterého je správné se chovat. Pozornost je v tomto případě zaměřená k jedinci, k momentu vnímání reality – přirozeného světa - skrze jedinečnou zkušenost prostřednictvím našeho těla. „Okolní svět je partnerem v rozhovoru, jenž vede s ním naše tělo.“⁸⁹ Pravda se tedy zračí být relativní, nikoliv jediná správná.

⁸⁸ VAŇKOVÁ, Irena: *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, Praha: Karolinum, 2007, str. 57

⁸⁹ HOGENOVÁ, Anna: *Kvalita života a tělesnost*, Praha: Karolinum, 2002, str. 41

7. Člověk a pravidla

Lze říci, že před námi vyvstávají na povrch dva přístupy, jež jsou v jistých momentech protichůdné. Ten první se odvolává k Wittgensteinovi a jeho pracím, avšak prezentuje jen vlastní čtení těchto textů. Ten druhý se přímo neodvolává na Wittgensteina (Lakoff na filozofa navazuje, dokonce jej zmiňuje ve svých textech, avšak v souvislosti s tímto tématem nejde o zásadní propojení), avšak lze jej použít ke srovnání. Chápání Peregrina lze obecně označit za sociologické. Jinými slovy – on sám se vymezuje vůči psychologickému hledisku ve spojení s problematikou pravidel a lidským chováním. Neuvažuje o fungování pravidel na úrovni individuálního jedince. Ačkoliv pozoruje řízení se pravidlem na specificky lidském druhu, zdůrazňuje člověka jako součást společnosti, jenž je jediným ospravedlněným hybatelem veškerého lidského chování a vnímání. Pravidla se podle Peregrina ustanovují až na úrovni společnosti, resp. ve společenském – jediné a nutně racionálním - chování.

Ráda bych v této kapitole takovému hledisku oponovala, a to s použitím příkladů, o nichž si troufám tvrdit, že dokazují, že pravidla, schopnost se jimi řídit a vytvářet je, lze pozorovat na úrovni individuálního jedince.

Řekli jsme si, že proces učení je založen na schopnosti řídit se pravidly. Souhlasím s tvrzením, že systém pravidel přibližuje danou dovednost a je určitou pomůckou při jejím nabývání. Stejně tak souhlasím, že pravidla jako taková (potřeba jejich definice) jsou součástí společenského života, avšak jejich podstata se podle mého názoru v praxi projevuje a zračí už na úrovni jednotlivce. Schopnost se řídit pravidly je schopností individuální osobnosti. Na mém následujícím příkladu je zřejmé, že společnost není jediným možným předpokladem k fungování, tzn. dodržování pravidel.

7.1. Tělo jako důkaz

Veškeré naše vnímání lze chápat jako interakci těla a vnějšího světa, v němž se tělo projevuje. „Jde vlastně o párování našeho těla s okolním světem.“⁹⁰ Zdá se, že tělo v tomto případě hraje zásadní roli. Právě naše tělesnost nám umožňuje existenci ve světě, porozumění tomuto světu a podrobení si jej jako celku. Právě tělo je zprostředkovatelem pro fungování pravidel, je jejich zdrojem. A to i bez přítomnosti společnosti jako soudícího tribunálu. Případ Genie je unikátní psycholingvistickou studií, ve které se objevují velmi zajímavá fakta. Genie⁹¹ byla od svého narození izolována od vnějšího světa. Ačkoliv byla co do zdravotního stavu zcela v pořádku, otec s dítětem zacházel, jako kdyby trpěla mentálním postižením. Otec Genie, který se nedokázal vyrovnat s mírou pozornosti, kterou matka věnovala dítěti, se rozhodl mystifikující zprávy o mentálním postižení dcery zneužít jako důvod k tomu, aby ji izoloval a opakovaně týral.⁹² Věznění spočívalo v umístění Genie do jedné malé místnosti s oprýskanými zdmi a se dvěma malými okny, přičemž jedno bylo zcela zakryto a druhé bylo taktéž zakryto, ale pootevřeno na pár centimetrů. To však nebylo vše – byla vězněna nejen prostorově, ale i pohybově. Otec ji přes den upoutal na dětskou židličku, kde musela bez jakékoliv možnosti významnějšího pohybu trávit několik dní, resp. let. Hýbat mohla jen prsty u nohou a u rukou.⁹³ Děvče tedy vyrůstalo do svých třinácti a půl let mimo dosah jiných dětí, a co víc – mimo veškerý lidský kontakt. Užívání slova „lidský“ je opodstatněné, jelikož otec zcela zakázal rodině vstupovat do pokoje, kde byla Genie uvězněná, a také na dítě mluvit.

⁹⁰ HOGENOVÁ, Anna: *Kvalita života a tělesnost*, Praha: Karolinum, 2002, str. 41

⁹¹ Hned na úvodu studie autorka upozorňuje čtenáře, že jméno *Genie* je pouze pseudonymem, aby byla chráněna pravá identita dítěte. Jméno *Genie* zvolila cíleně – naznačuje tím příběh dívky, která do jistého věku žila zcela izolovaně, vyrůstala v nelidských podmínkách a také se jako civilizovaný člověk neuměla chovat. Do lidské společnosti se dostala až po prožitém dětství. CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. xiii

⁹² Volně přeloženo: CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 4

⁹³ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 5

Veškerým kontaktem, který měla se členy rodiny, bylo, že pouze on sám anebo její bratr napodobovali v kontaktu s ní štěkání.

Je zřejmé, že za celé období, kdy byla týrána, neslyšela lidský hlas, resp. použití srozumitelného lidského jazyka (jen v momentech, kdy otec sprostě nadával, slyšela použití jazyka v praxi). Jelikož byla za pootevřeným oknem, měla šanci slyšet zvuky, avšak protože bylo okno nasměrováno do zahrady domu, tyto chvíle byly spíše výjimečné. Sama byla donucena k tomu, aby za jakýchkoliv podmínek nevydala hlásku. Jakýkoliv zvuk, který vydala, znamenal jediné – že přijde otec a zmlátí ji.⁹⁴ Na základě opakovaného fyzického napadání ze strany otce kvůli dívčině produkci byť i jen slabého zvuku, se dítě naučilo potlačit veškeré nutkání vydat hlásku (dříve tak činila, ale jen proto, že umírala hlady či žízni). Autorka se zmiňuje o dívčině návyku nepoužívat hlas. Píše přímo, že se Genie naučila být zcela potichu a potlačit veškerý hlasový projev.⁹⁵ Pokud opět trpěla hlady, využívala své tělo či nějaký objekt, na nějž dosáhla, aby vyprodukovala zvuk a dala o sobě znát.

Podmínky, ve kterých dítě vyrůstalo, byly zjevně zcela nelidské. Dívka byla po desítku let nucena přežívat v takových podmínkách. Matka následně uvedla, že otec věřil, že se dívka nedožije svých dvanácti let. Tvrdil, že nemůže (spolu s jeho zarytým přesvědčením, že je dívka mentálně nemocná) takové podmínky přežít. Opak byl pravdou – tělo se – zjevně - i za takových podmínek snažilo přizpůsobit.

Zajímavé je, jakým způsobem se dívka orientovala v rámci nového prostředí plného lidí – veškeré spojení, které navázala s druhým člověkem, bylo skrze oční kontakt. Zejména ve chvíli, kdy na ni někdo mluvil, upírala pozornost na jeho tvář a

⁹⁴ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 6

⁹⁵ Volně přeloženo: „Genie learned to keep silent and to suppress all vocalization.“ z CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 6

oči.⁹⁶ Právě její tělo bylo prostředkem, jak se seznamovala s okolím. Jelikož byla odsouzena trávit celé dětství právě jen se svým vlastním tělem, jež bylo předmětem veškerého chování či jednání (vytváření zvuků s využitím vlastního těla, jediný možný pohyb byl prsty u nohou a rukou, či dotýkání se okolních přístupných předmětů atd.), ve chvíli, kdy se objevila mezi lidmi, v otevřeném prostoru, který dosud neznala, bylo tělo primárním zdrojem a prostředkem percepce. Autorka popisuje proces, kdy se Genie seznamuje s novým prostředím – dotýká se všech stěn, nutně osahává veškeré nové předměty v jejím okolí, prozkoumává hmatem hmotné věci. Na základě tohoto případu lze zcela bezpochyby doložit, že vnímání světa kolem nás je bezprostředně zajištěno lidskou tělesností. Stejně tak namísto povelu či prosby, používá gesta – například, když si přála, aby ji někdo následoval, či doprovázel, - vzala dotyčnou osobu za ruku a táhla ji s sebou.

Autorka sleduje, že se v průběhu učení Genie soustředí na věci, které jsou v jejím dosahu. Nejdříve se tedy učí pojmenování předmětů, s kterými má přímý kontakt. Sama dívka vykazuje silnou touhu prozkoumat své okolí a zjistit, co který předmět je. Curtiss popisuje proces učení se jednotlivým pojmenováním: když chtěla Genie znát slovo pro nějaký předmět, vzala ruku nejbližší osoby v jejím dosahu a položila ji na konkrétní objekt nebo ji nasměrovala naproti němu, či na předmět sama ukázala.⁹⁷ Veškeré předměty poznávala hmatem, osaháním či dlouhým zkoumavým pohledem. Chtěla předmět poznat v jeho užitelnosti, v jeho významu.

Tělo však hrálo také další důležitou roli – a to v souvislosti s dívčíným vlastním vyjadřováním a komunikací. Veškeré dorozumívání bylo zpočátku založeno na gestech. Zajímavé je, že pro odpovídání či komunikaci s ostatními Genie volila gestikulaci. Zcela ochotně a relativně snadno reagovala na gesta, naopak nedokázala

⁹⁶ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 10

⁹⁷ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 15

odpovědět na řeč bez použití vlastní gestikulace.⁹⁸Zdá se, že práce s vlastním tělem je pro dívku usnadněním jak porozumění, tak i vlastního vyjadřování.

⁹⁸ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 11

7.2. Genie a pravidla

Zásadní bylo pro odborníky naučit Genie používat jazyk a mluvit. Od počátku jejího objevení si nebyli jisti, zda nějaké základy vůbec má či naopak neumí vyslovit jediné slovo, natož mu rozumět. Zdá se však, že se jazyku Genie učí v rámci možností a v souvislosti s okolnostmi vcelku úspěšně. Je tedy možné, že nějaká slova již někdy slyšela, a proto pro ni řeč není zcela neznámá. Jak již bylo zmíněno, dívka se učí slova jedině a nejlépe tak, že s předměty, jež pojmenovává, má vlastní zkušenost. Učí se tedy nejprve to, co vidí kolem sebe a čeho se musí dotknout.

Dva roky se Genie nevyjadřovala jinak, než použitím jednoho slova – pojmenování, které doplňovala gestem ukázání na danou věc. Ačkoliv prokazovala známky toho, že je schopna se vyjadřovat pomocí složitějších a delších slovních spojení, stejně vždy volila tuto variantu. Z jednoslovného vyjadřování v různorodých situacích si dívka vybudovala vlastní systém, jenž ji umožňoval získat to, co chce.⁹⁹ Přestože ji odborníci a lidé kolem ní učili používat jazyk ve větách a gramatických spojeních, ona si zvolila vlastní způsob. Ačkoliv se nejednalo o korektní použití jazyka, vždy dosáhla svého a lidé kolem ní ji rozuměli. Našla si vlastní pravidlo, pravidlo, jež si sama vytvořila a následovala jej. V kontextu tvrzení Peregrina bychom tedy v tuto chvíli měli poznamenat, že toto pravidlo není správné, jelikož se neshoduje s gramatikou daného jazyka? Nebo že se nejedná o pravidlo a jde o nesmyslné jednání – tzn. jelikož Peregrin neuvažuje o žádné jiné variantě, než je smysluplné/ racionální jednání, jenž je protkáno pravidly, anebo jednání, jenž není slučitelné s lidským smysluplným jednáním? O co se tedy v tomto případě jedná? Dovolím si tvrdit, že se zcela jistě jedná o pravidlo, jež si vytvořila sama Genie pro své vlastní potřeby a vlastní vypořádání se se situací. V rámci okolností, ve kterých se dívka ocitá a do kterých je situována, jde o zcela jedinečný příklad jednání dle pravidla, jež nevyžaduje uznání/ neuznání veřejnosti pro to, aby fungovalo a bylo prokázáno v praxi.

⁹⁹ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 29

Autorka sama poznamenává, že je velmi zajímavé pozorovat a identifikovat dívčin vlastní gramatický systém, jenž bez výjimky dodržuje. Formulaci otázek zvládá jen na základě opakování modelu, který jí je přednesen, což je ve výrazném kontrastu k vytváření vlastních jazykových forem, jež jsou výsledkem tohoto jedinečného gramatického systému.¹⁰⁰ Stejně tak si Genie vytvořila vlastní pravidlo např. pro zdravení. Curtiss popisuje, jak si zvykla na každodenní rituál, který Genie nikdy nezapomněla dodržet. Pokaždé, když dívka Curtiss vítala, řekla „I like Curtiss“ namísto gramaticky správného „Hello“¹⁰¹. Opět se v tomto případě nabízí otázka, zda mohu na základě tezí Peregrina tvrdit, že se jedná o pravidlo? Bezesporu je dívka přesvědčena, že koná správně, ačkoliv ostatní by mohli tvrdit něco jiného. Znamená to tedy, že o pravidlo nejde, a proto se jedná o iracionální jednání? Ačkoliv se autorka zmiňuje o agramatickém vyjadřování, sama přiznává, že již předem ví, co Genie řekne a co to znamená. Osvojila si tedy, zdá se, její systém a akceptuje jej, rozumí mu a dokonce na něj i reaguje.

Stejně tak je tomu i v oblasti gestikulace. Jak již bylo řečeno, dívka preferuje gesta před užitím jazyka, resp. před užitím řeči. Od začátku se řeči zcela bránila a veškeré vyjadřování se opíralo o tělesné znakování. Později, když už byla schopna mluvit a vyslovovat slova či dokonce i delší slovní spojení, však stejně intenzivně doplňovala jazykové vyjádření gesty. Autorka pozoruje, že si Genie vytvořila vlastní systém gest. Aniž by jí je někdo učil, ona sama si vynalezla jednotlivá gesta s konkrétními významy. Již při nalezení dívky a na počátku jejího učení a zkoumání odborníky je zřejmé, že využívá vlastních gest pro konkrétní situace a vyjádření. Během celého procesu učení tento systém sama dále doplňuje o další nová gesta pro nové významy. Jelikož bylo očividné, že se Genie cítí jistěji ve vyjadřování s využitím těla, odborníci se rozhodli naučit Genie znakovému jazyku, jenž by jí usnadnil proces vnímání a vyjadřování. Autorka poté následně pozoruje, že dívka

¹⁰⁰ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 31

¹⁰¹ CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 33

kombinuje řeč s využitím znakového jazyka (jakékoliv slovo, pro něž znala zastupující znak, bez výjimky předvedla). Stejně tak ani nezapomněla na vlastní soubor gest, která nadále používá.

Ze všech těchto příkladů vyplývá, že lze uvažovat o pravidlech i na úrovni individuální osobnosti. Pokud vůbec uvažujeme o pravidlech jako takových, zdá se, že je relevantní tvrdit, že řízení se pravidly je psychologickým pojmem. Právě v souvislosti s příkladem „vlčího dítěte“ nelze bez pochybností uvažovat o sociálním zázemí, jež je podle Peregrina půdou pro vytváření a regulaci pravidel. Podle něj se pravidla nutně ustanovují ve společenském chování, tedy v rámci společnosti samotné. To však zcela zřetelně není příklad právě vlčích dětí. Zcela izolovaní jedinci, kteří vyrůstali mimo dosah společnosti, přesto, zdá se, vykazují znaky jednání, které je založeno na pravidlech. Jedná se o pravidla stejné kvality jako jiná pravidla. Nelze je hodnotit jako méně důležitá či irelevantní či dokonce jako nepravá pravidla. Dle mého názoru jsou to pravidla jako každá jiná, se stejnou hodnotou a funkcí. Nepotřebuji se ptát, zda společnost souhlasí s fungováním takových pravidel, či zda je možné se tímto pravidlem vlastně řídit. Podobně položené otázky v tuto chvíli postrádají význam.

Na více příkladech z celého komplexu učení se jednotlivým dovednostem lze doložit teze Tima Ingolda a Michala Ivana. Učení Genie se v mnoha případech zakládá na imitování vzoru. Ve chvíli, kdy si však Genie pohyb osvojí, již nepotřebuje ani vzor ani jakékoliv opakování postupu tohoto pohybu. Sama si do budoucnosti pohyb osvojila tak, jak se jej učila a doplnila jej o angažovanost vlastního těla.¹⁰²

¹⁰² CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977, str. 38

7.3. Příběh Viktor

Zajímavé je i srovnání s případem Viktora z Aveyronu. Itard – doktor, jenž si vzal Viktora pod svá křídla - vedl pokus začlenění vlčího dítě do společnosti. Po jeho nalezení byl doktor Itard přesvědčen, že lze naučit dítě civilizovanému chování a lze jej tak znovu zařadit do společnosti, s níž se za celou dobu své izolace nesetkal. Byl sám autorem zprávy, která podávala informace o celém procesu vzdělávání. Avšak zatímco první zpráva byla plná optimismu, druhá již vypovídala o zklamání Itarda z celého průběhu. V druhé zprávě se tak vzdává veškerých snah a celý případ zavrhuje jako nesmyslný. Adriana S. Benzaquén se však domnívá, že za celým neúspěchem je sám Itard. Aby podložila svůj názor, srovnává s tímto případem další podobný příběh izolovaného dítěte a jeho socializace a učení, a to Sicardův postup při učení Jeana Massieua.¹⁰³ Ačkoliv se s každým z dětí pojí jiný příběh, lze najít určité, pro nás významné, shody. Děti vyrůstaly izolovaně bez jakékoliv možnosti setkat se s lidskou řečí v praxi. Oba chlapi jsou popisováni jako necivilizovaní jedinci, jako lesní muži.¹⁰⁴ Vzdělání a zcivilizování těchto jedinců se u obou odborníků zakládalo na snaze ukázat a vysvětlit, že nejsou na světě a v přírodě sami. Jejich egocentrismus byl pro ně naopak známkou toho, že jsou oba inteligentní tvorové (to byla reakce na šířící se názory, že je Viktor retardovaný). Ve svém chápání vzdělávání se také shodovali. Proces vzdělávání v jejich očích znamenal utváření lidské bytosti. Zdá se, že lze v tomto případě nalézt shodu s Peregrinem – o smysluplném chování člověka je možné uvažovat až na úrovni společenského jedince. Právě v tomto momentu však Benzaquén nalézá zdroj celého „neúspěchu“.

¹⁰³ BENZAQUÉN, Adriana S.: *Encounters with wild children*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006

¹⁰⁴ BENZAQUÉN, Adriana S.: *Encounters with wild children*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006, str. 208

Zdá se, že Sicard však volí rozdílný způsob v přístupu k chlapci, jehož se snaží vzdělat. Autorka cituje Sicardovu zprávu¹⁰⁵, kde říká, že lze pozorovat budování vztahu mezi ním a Massieuem. Zatímco Sicard jej učí každý den novým sloům a seznamuje ho s novými způsoby chování, Massieu učitele naopak seznamuje s mimickými gesty a jejich významy. Lze tedy vypožorovat jistou symetrii mezi učitelem a žákem, tedy mezi dvěma lidskými bytostmi. V souvislosti s tématem pravidel a řízení se jimi je důležité si uvědomit, že oba mají co učit toho druhého. Ačkoliv byl Massieu izolován, i přesto lze jeho vyjadřování definovat s pomocí existence pravidel a jejich fungování. Dítě tedy předkládá vlastní způsob vyjadřování s tím, že se mu musí učitel přizpůsobit, aby spolu mohli dále pracovat a kooperovat. Vypadá to tedy, že pravidla zde mají opačný směr – ne od společnosti k jedinci, ale od jedince ke společnosti. Sicard se nebrání naučit se systém gest s jejich významy, naopak, bere to jako součást procesu vzdělávání a jeho pozitivního výsledku.¹⁰⁶

Zprávy, které píše Itard značí, že – alespoň na začátku – věří v pozitivní výsledek jeho snah. Dokládá, že Viktor vykazuje známky inteligentního tvora, pouze však se zvířecími zvyklostmi. Důležité je se tedy zaměřit na budování a rozvoj lidské osobnosti v tomto jedinci a naopak potlačit zvířecí návyky. Podobně definuje Viktorův způsob vyjadřování.

Dokládá, že veškeré pocity a touhy vyjadřuje nonverbálně – gesty. Sám píše, že je schopen gesty vyjádřit vše, co potřebuje. To, že je systém gest omezen, je jen z důvodu omezeného seznamu potřeb a pocitů, které izolované dítě prožívá a pociťuje. Srovnává jeho gestikulaci s „naší“ a přiznává, že se podobá v mnoha ohledech. Expresivní charakter jeho nonverbálního vyjadřování vstupuje do kontrastu k jeho zcela pasivnímu přístupu k jakémukoliv učení se a vzdělávání. Itard jej

¹⁰⁵ BENZAQUÉN, Adriana S.: *Encounters with wild children*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006, str. 210

¹⁰⁶ BENZAQUÉN, Adriana S.: *Encounters with wild children*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006, str. 210

připodobňuje k jazyku jednání – vysvětluje tak, že se Viktor nachází ve stadiu před objevením řeči. V tomto momentu Benzaquén nachází pochybení samotného vědce.

Autorka tvrdí, že po celou dobu zcela podceňoval právě schopnost nonverbálního vyjadřování dítěte, jež podle ní byla zcela jedinečná a unikátní. A místo aby z jeho schopnosti vycházel a dále ji rozpracovával, aby hledal významy a sám s ní kooperoval a přizpůsobil jí své postupy a praktiky, nacházel ji jako zásadní překážku v učení se řeči. Stejně tak zcela podceňoval i těch málo slov, která se Viktor naučil artikulovat. Křečovitě se upnul k jedinému slovu (*lait*), které dítě vyslovovalo, a to ještě – podle Itardovy klasifikace - v nesprávný čas. Jako důkaz neúspěchu předkládal tvrzení, že Viktor neuzivá další slova, která se naučil vyslovovat (*Ili Ili, oh Dieu!*) správně. Pokud nějaké vysloví, jde jen o vyjádření nějaké určité emoce. Podle autorky si však neuvědomuje, že si Viktor jen nedokáže spojit pocit s verbálním vyjádřením – sám učitel mu totiž neposkytl důvod k učení se jazyku. Nepředstavil chlapci vzdělávání jako něco, co by mu mohlo přinést i potěšení (třeba pocit, že se doktor snaží porozumět jeho „řeči“ a tak i on a jeho „slovo“ je důležitou složkou v samotném procesu vzdělávání).

Vše říkající jsou slova Octava Mannoniho odcitovaná a doplněná autorčinými slovy ve stejné knize: „... Itard was „incapable of seeing what was happening before his eyes,“ that is, that he was continually communicating with Victor.“¹⁰⁷ Jinými slovy by se dalo říci, že Itard nastavil nějaký postup, byl o něm zcela přesvědčen a neviděl jiné varianty, které se mu nabízely.

Viktor v rámci tohoto Itardova pokusu neuspěl, proto doktor vzdal svoji snahu a přerušil veškeré další pokusy. Hlavní pozornost tedy doktor zaměřoval na sebe a svoje teorie a na samotného chlapce a jeho perspektivu zapomněl. V souvislosti s tématem mé práce se nabízí poznamenat, že klasifikace „správnosti“ ve vztahu s dodržováním pravidel a jednáním se zdá být irelevantní. Zdá se, že pravidla vychází

¹⁰⁷ BENZAQUÉN, Adriana S.: *Encounters with wild children*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006, str. 211

od jedince ke společnosti, nejen naopak. To, že Itard vzdal své snahy na základě tvrzení, že Viktor neužívá slova správně, lze definovat jako pochybení a neschopnost odkrýt význam jedince a jeho jednání v rámci společnosti. Viktor komunikoval s doktorem podle toho, jak se jemu samotnému zdálo nejpřirozenější a nejvhodnější. Stejně tak to dělal doktor vůči dítěti. Avšak místo kooperace a vztahu reciprocity doktor neuznával nic než svoji teorii a vše jí také podřídil.

8. Závěr

Téma *pravidla*, jejich význam a funkce se objevuje v mnoha pracích mnoha teoretiků a filozofů. Zdá se, že problematika tohoto pojmu prostupuje širokým spektrem vědních oborů a oblastí. Ludwig Josef Johann Wittgenstein svou prací *Filosofická zkoumání* otevřel diskusi, jež je dosud opředená otázkami a spekulacemi. Wittgenstein se zabýval pravidly v souvislosti s jazykem a jeho použitím v praxi. Veškeré naše používání jazyka hodnotí jako hru, jež má zajisté nějaká pravidla. Nelze však použít toto prohlášení jako konečný a definitivní postoj filozofa vůči tématu pravidel a jejich významu.

Jaroslav Peregrin se ve svém pokusu zpřístupnit Wittgensteinovo dílo publiku dopustil vlastního výkladu textu a přichází tak s určitou teorií, která se zdá být v mnoha momentech ne zcela jasná. Ačkoliv explicitně neprezentuje vlastní postoj k tématu pravidel, jenž se projevuje v jeho knize „Člověk a pravidla“, jako spíše sociologický, jeho preference jsou zcela zřejmé. Autor tvrdí, že jelikož je člověk součástí určité společnosti, veškerá pravidla jsou ustanovena jedině a právě v rámci této společnosti. Společnost tak rozhoduje o správnosti/ nesprávnosti pravidel a jejich další existenci. Zdá se, že pravidla ne zcela logicky staví do přímé úměry s normativním chováním. Vyvstává však otázka, kde je hranice chování podle pravidel? Autor se pohybuje na pomezí normativní praxe a hodnocení lidského chování jako správné/ nesprávné. Na základě detailnějšího pohledu na jeho teorii se však zdá být toto rozlišení přinejmenším vágní. V mnoha situacích našeho života volíme určitý způsob chování, jednání a zcela jistě věříme, že jednáme správně, ačkoliv to tak podle jiných být nemusí. Nemyslím si, že to automaticky znamená, že jednáme iracionálně a měla bych být za to společností patřičně odsouzena a potrestána.

Peregrin se spolu s Winchem domnívají, že veškeré smysluplné chování je řízeno pravidly. Tato pravidla jsou pro Peregrina omezeními, jež vyplňují určitý prostor, v němž se nutně pohybujeme. Znamená to tedy, že překročením tohoto prostoru/omezení se dostáváme do prostoru vlastního nesmyslného jednání a hrozí

nám trest. Nejasnost této teorie shledávám v momentě, kdy se snažíme pravidla jako taková systematizovat a snažíme se na ně naroubovat určitou charakteristiku (a to v tomto případě zcela jasnou – deontická omezení). Domnívám se také, že Peregrin chybně definuje výchozí bod pravidel samotných – tvrdí, že hrát hru znamená dodržovat, resp. nedodržovat její pravidla. Tvrdím, že naopak aktivita, jednání/ chování samotné je zdrojem pravidel, až praxe dává smysl pravidlům a až v praxi se zračí jejich charakter. Pravidlo je živé, proměnlivé a nutně spojené s individuálním jednáním, s činností, jenž jej probouzí k životu.

Do (nepřímé) opozice se proto zdá vstupovat Merleau-Ponty se svojí teorií tělesnosti. Podle filozofa se veškeré naše poznání zakládá na vnímání. Toto vnímání je zprostředkováno přirozeností těla. Subjekt je tak součástí světa, ale nelze odepřít vlastní perspektivu, s níž subjekt svět vnímá a jež je zcela jedinečná. Merleau-Ponty tvrdí, že přirozenost těla je schopnost se přizpůsobovat a učit se. Veškeré pohyby a gesta těla jsou přímými nositeli významu. Nejsou to zcela jistě konkrétní pravidla, jež nesou význam konečného jednání, ale jednání samo. Tělo, resp. subjekt dává činností význam a pravidla se zračí až v této činnosti samé. Stejně jako Ivan shledává Merleau-Ponty nabytí dovednosti v modifikaci a přizpůsobení těla, v navyknutí činnosti jako celku. Pravidla, popisující krok za krokem jak té které činnosti docílit, tak ztrácí význam. Rozhodně nejde o naučení se pravidel pro ovládnutí činnosti. Naopak jde o pochopení a osvojení si významu dané aktivity ve své celistvosti. Jednotlivé kroky se rozplývají na úkor celku.

Pojem, resp. nutnost pojmenování *pravidla* má zajisté kořeny ve společnosti a zcela jistě mají pravidla svůj význam ve společenském chování. Ukázalo se však, že pravidla a schopnost se jimi řídit je nutné hledat už na úrovni jedince. Studie S. Curtiss nám zprostředkovala pohled do života dítěte, jež bylo postaveno tváří v tvář životní změně, v níž zásadní roli hraje schopnost jedince se učit a osvojovat si zcela nové dovednosti. Jak text studie prozrazuje, je zřejmé, že pravidla jsou nedílnou součástí přirozenosti dítěte a že ony jsou předpokladem k následnému učení se a rozvíjení dílčích dovedností a lidských kontaktů. Uváděné příklady vlčích dětí, jež nevyrostaly v rámci společnosti a zcela jistě se určitými vlastními pravidly řídí, jsou

důkazem, že vlastní význam pravidel vychází z jedince samotného (ke společnosti), z jeho přirozenosti a nikoliv nutně jen ze společnosti k subjektu. I v souvislosti s těmito příklady je zcela nesmyslné klást na pravidla a jejich funkci radikální definici hodnotícího omezení a rozprostírat striktní hranice normativní praxe.

9. Použitá literatura

BENZAQUÉN, Adriana S.: *Encounters with wild children*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 2006 ISBN 978-0-7735-7611-7

BERAN, Ondřej: Příklady a pravidla při osvojování dovedností. *Organon* [online]. 2015, F 22(1), 90-108 [cit. 2016-06-16].
Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2015/1/90-108.pdf>

BLACKMOREOVÁ, Susan: *Teorie memů*, Praha: Portál, 1999 ISBN 80-7178-394-3

CURTISS, Susan: *GENIE: A psycholinguistic Study of a Modern-Day „Wild Child“*, London: ACADEMIC PRESS, 1977 ISBN 0-12-196350-0

ČAPEK, Jakub: *Maurice Merleau-Ponty: myslet podle vnímání*. Praha: Filosofia, 2012 ISBN 978-80-7007-379-7

GUILLAUME, Paul: *Imitation in the Infant*, Chicago: University of Chicago Press, 1971

HOGENOVÁ, Anna: *Kvalita života a tělesnost*, Praha: Karolinum, 2002 ISBN 80-246-0457-4

HUSSERL, Edmund: *IdejeII*. [online]. [cit. 1970-01-01] Dostupné z: <http://old.ufar.ff.cuni.cz/2004/kohak/idejeII.rtf>

INGOLD, Tim: *Liners: A brief history*, 1. Abingdon: Rotledge, 2007 ISBN 978-0-415-42426-4

INGOLD, Tim: *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*, 1. Abingdon: Rotledge, 2000 ISBN 0-415-22832-8

IVAN, Michal: O pravidlách. *Organon F* [online]. 2014, **2014**(21 (1), 82-100 [cit. 2016-06-05]. Dostupné z:
<http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/1/82-100.pdf>

KOREŇ, Ladislav. Pravidlá: Spoločnosť, Jazyk, Racionalita. *Teorie vědy* [online]. 2011, **XXXIII**(4), 591 - 615 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z:
<http://readgur.com/doc/204592/teorie-vedy-2011-4>

LAKOFF, George: *Ženy, oheň a nebezpečné věci*, Praha: Triáda, 2006 ISBN 80-86138-78-X

LAKOFF, George a JOHNSON, Mark: *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books, 1999 ISBN 978-0-465-05674-3

MERLEAU-PONTY, Maurice: *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013 ISBN 978-80-7298-485-5

MERLEAU-PONTY, Maurice: *Primát vnímání a jeho filosofické důsledky*, 1. vyd. Praha: Togga, 2011 ISBN 978-80-87258-72-9

MERLEAU-PONTY, Maurice: *Svět vnímání*, 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008 ISBN 978-60-7298-287-5

TOADVINE, Ted a Leonard LAWLOR (eds.). *The Merleau-Ponty reader* [online]. Evanston: Northwestern University Press, c2007 [cit. 2016-06-21]. Dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=z5jXaQFHmiEC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false ISBN 978-0-8101-1950-5

OLSON, Carl: The Human Body as a Boundary Symbol: A Comparison of Merleau-Ponty and Dōgen In: *Philosophy East and West*, Vol. 36, University of Hawai Press, 1986

PATOČKA, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*, Praha: Oikumené, 1995 ISBN 80-85241-90-0

PEREGRIN, Jaroslav. *Člověk a pravidla: kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011 ISBN 978-80-7363-347-9

PEREGRIN, Jaroslav: Implicitní pravidla. *Organon* [online]. 2014, **F 21**(3), 381 - 398 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2014/3/381-398.pdf>

VANĀKOVÁ, Irena: *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, Praha: Karolinum, 2007 ISBN 978-80-246-1122-8

WITTGENSTEIN, Ludwig: *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR 1993 ISBN 80-7007-040-4